M. K. Suresh Kumar

॥ तैत्तिरीय-मन्त्रकोशः ॥

प्रथमो भागः

तैत्तिरीयोपनिषत् – रुद्रप्रश्नः

चमकप्रश्नः – सूक्तानि

श्रीरामकृष्ण मठः

मयिलापूर :: मद्रास-४

Published by :
© The President,
Sri Ramakrishna Math,
Mylapore, Madras 600 004.

All Rights Reserved
Eighth Edition
VIII-4M 2C-8-91
ISBN 81-7120-380-9
ISBN 81-7120-382-5

Printed in India at
Sri Ramakrishna Math Printing Press,
Mylapore, Madras 600 004.

विषयानुक्रमाणिका

तैत्तिरीयोपनिषत्— पृष्ठः

प्रथमः प्रश्नः-शीक्षावल्ली १

द्वितीयः प्रश्नः-आनन्दवल्ली ९

तृतीयः प्रश्नः-भृगुवल्ली १५

चतुर्थः प्रश्नः-नारायणवल्ली २१

श्रीरुद्रप्रश्नः लघुन्यासः ६०

श्रीरुद्रप्रश्नः ६५

चमकप्रश्नः ७५

सूक्तानि—

दूर्वासूक्तम् २४

मृत्तिकासूक्तम् २५

अघमर्षणसूक्तम् २७

दुर्गासूक्तम् २९

नारायणसूक्तम् ३४

मेधासूक्तम् ४३

पुरुषसूक्तम् ८१

विष्णुसूक्तम् ८४

श्रीसूक्तम् ८६

गणेशसूक्तम् ८९
भाग्यसूक्तम् ९०
ऋग्वेदीय देवीसूक्तम् ९१
शंवतीसूक्तम् ९३
नीळासूक्तम् ९५
हिरण्यगर्भसूक्तम् ९६
अग्निसूक्तम् ९८
इति वा इतिसूक्तम् ९९
सरस्वतीसूक्तम् १००
मन्त्रपुष्पम् १०४
आ नो भद्राः सूक्तम् १०६
स्वस्ति नो मिमीतांसूक्तम् १०८
भूसूक्तम् १०९
शान्तिमन्त्राः १११

|| श्रीः ||

|| तैत्तिरीयोपनिषत् ||

प्रथमः प्रश्नः

शिक्षावल्ली

सांहितीर्देवता उपनिषत्

हरिः ओ(४)म्

शान्ति-पाठः

शं नो मित्र-श्शं वरुणः । शं नो भवत्वर्यमा । शं न इन्द्रो बृहस्पतिः । शं नो विष्णु-रुरुक्रमः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि । ऋतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । तन्मामवतु । तद्वक्तार-मवतु । अवतु माम् । अवतु वक्तारम् । ओं शान्तिश्शान्ति-श्शान्तिः ॥ १ ॥

शिक्षाशास्त्रार्थसङ्ग्रहः

शीक्षां व्याख्यास्यामः । वर्ण-स्स्वरः । मात्रा बलम् । साम सन्तानः । इत्युक्त-श्शीक्षाध्यायः ॥ २ ॥

संहितोपासनम्

सह नौ यशः । सह नौ ब्रह्मवर्चसम् । अथात-स्सगंहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः । पञ्चस्वधिकरणेषु । अधिलोकमधि-ज्यौतिष-मधिविद्य-मधिप्रज-मध्यात्मम् । ता महासगंहिता इत्याचक्षते । अथाधिलोकम् । पृथिवी पूर्वरूपम् । द्यौ- रुत्तररूपम् । आकाश-स्सन्धिः ॥ ३.१ ॥

वायु-स्सन्धानम् । इत्यधिलोकम् । अथाधिज्यौतिषम् । अग्निः पूर्वरूपम् । आदित्य उत्तररूपम् । आपस्सन्धिः । वैद्युतस्सन्धानम् । इत्यधिज्यौतिषम् । अथाधिविद्यम् । आचार्यः पूर्वरूपम् ॥ ३.२ ॥

अन्तेवास्युत्तररूपम् । विद्या सन्धिः । प्रवचनगं सन्धानम् । इत्यधिविद्यम् । अथाधिप्रजम् । माता पूर्वरूपम् । पितोत्तररूपम् । प्रजा सन्धिः । प्रजननगं सन्धानम् । इत्यधिप्रजम् ॥ ३.३ ॥

अथाध्यात्मम् ॥ अधराहनुः पूर्वरूपम् । उत्तराहनु-रुत्तररूपम् । वाक्सन्धिः । जिह्वा सन्धानम् । इत्यध्यात्मम् । इतीमा

महासꣳहिताः । य एवमेता महासꣳहिता व्याख्याता वेद । सन्धीयते प्रजया पशुभिः । ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन ॥३'४॥

मेधादि-सिद्ध्यर्था आवहन्तीहोम-मन्त्राः

यश्छन्दसा-मृषभो विश्वरूपः । छन्दोभ्यो ऽध्यमृतात्संबभूव । स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु । अमृतस्य देवधारणो भूयासम् । शरीरं मे विचर्षणम् । जिह्वा मे मधुमत्तमा । कर्णाभ्यां भूरिविश्रुवम् । ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधया पिहितः । श्रुतं मे गोपाय । आवहन्ती वितन्वाना ॥ ४'१ ॥

कुर्वाणा चीर-मात्मनः । वासाꣳसि मम गावश्च । अन्नपाने च सर्वदा । ततो मे श्रिय-मावह । लोमशां पशुभिस्सह स्वाहा । आमायन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । विमाऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । प्रमाऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । दमायन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा । शमायन्तु ब्रह्मचारिणस्स्वाहा ॥ ४'२ ॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा । श्रेयान् वस्यसो ऽसानि स्वाहा । तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा । स मा भग प्रविश स्वाहा । तस्मिन्-सहस्रशाखे । निभगा ऽहं त्वयि मृजे स्वाहा । यथाऽऽपः प्रवताऽऽ-

यन्ति । यथा मासा अहर्जरम् । एवं मां ब्रह्मचारिणः । धात-रायन्तु सर्वत-स्स्वाहा । प्रतिवेशोऽसि प्रमाभाहि प्रमापद्यस्व ॥ ४.३ ॥

व्याहृत्युपासनम्

भू-र्भुव-स्सुव-रिति वा एता-स्तिस्रो व्याहृतयः । तासामु-हस्मै तां चतुर्थीम् । माहाचमस्यः प्रवेदयते । मह इति । तद्ब्रह्म । स आत्मा । अङ्गान्यन्या देवताः । भूरिति वा अयं लोकः । भुव इत्य-न्तरिक्षम् । सुव-रित्यसौ लोकः ॥ ५.१ ॥

मह इत्यादित्यः । आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते । भूरिति वा अग्निः । भुव इति वायुः । सुव-रित्यादित्यः । मह इति चन्द्रमाः । चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतीꣳषि महीयन्ते । भू-रिति वा ऋचः । भुव इति सामानि । सुव-रिति यजूꣳषि ॥ ५.२ ॥

मह इति ब्रह्म । ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते । भू-रिति वै प्राणः । भुव इत्यपानः । सुव-रिति व्यानः । मह इत्यन्नम् । अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते । ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा । चतस्र-श्चतस्रो व्याहृतयः । ता यो वेद । स वेद ब्रह्म । सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति ॥ ५.३ ॥

मनोमयत्वादि-गुणक-ब्रह्मोपासनया स्वाराज्य-सिद्धिः

स य एषोऽन्त-र्हृदय आकाशः । तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः । अमृतो हिरण्मयः । अन्तरेण तालुके । य एषस्तन इवावलम्बते । सेन्द्रयोनिः । यत्रासौ केशान्तो विवर्तते । व्यपोह्य शीर्षकपाले । भू-रित्यग्नौ प्रतितिष्ठति । भुव इति वायौ ॥ ६.१ ॥

सुवरित्यादित्ये । मह इति ब्रह्मणि । आप्नोति स्वाराज्यम् । आप्नोति मनसस्पतिम् । वाक्पति-श्चक्षुष्पतिः । श्रोत्रपति-र्विज्ञानपतिः । एतत्ततो भवति । आकाशशरीरं ब्रह्म । सत्यात्म प्राणारामं मन आनन्दम् । शान्तिसमृद्ध-ममृतम् । इति प्राचीनयोग्योपास्व ॥ ६.२ ॥

पृथिव्यादि-पाङ्क्त-ब्रह्मोपासनम्

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौ-र्दिशोऽवान्तरदिशाः । अग्निर्वायुरादित्य-श्चन्द्रमा नक्षत्राणि । आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा । इत्यधिभूतम् । अथाध्यात्मम् । प्राणो व्यानोऽपान उदानस्समानः । चक्षुश्श्रोत्रं मनो वाक् त्वक् । चर्ममाꣳसग्ं स्नावाऽस्थि मज्जा । एत-दधिविधाय ऋषि-रवोचत् । पाङ्क्तं वा इदग्ं सर्वम् । पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तग्ं स्पृणोतीति ॥ ७ ॥

प्रणवोपासनम्

ओ-मिति ब्रह्म । ओमितीदगं् सर्वम् । ओमित्येत-दनुकृतिं ह स वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति । ओ-मिति सामानि गायन्ति । ओगं् शो- मिति शस्त्राणि शगंसन्ति । ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति । ओ-मिति ब्रह्मा प्रसौति । ओ-मित्यग्निहोत्र-मनुजानाति । ओ-मिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नवानीति । ब्रह्मैवोपाप्नोति ॥ ८ ॥

स्वाध्याय-प्रशंसा

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च । तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च । दमश्च स्वाध्याप्रवचने च । शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च । अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च । अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च । अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च । मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः । तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः । स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः । तद्धि तप-स्तद्धि तपः ॥ ९ ॥

ब्रह्मज्ञान-प्रकाशक-मन्त्रः

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरे-रिव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृत-मस्मि। द्रविणगं सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्को-र्वेदानुवचनम् ॥ १० ॥

शिष्यानुशासनम्

वेदमनूच्याचार्यो ऽन्तेवासिन-मनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम् ॥ धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्याय-प्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम् ॥ ११·१ ॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकगं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि ॥ ११·२ ॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयागंसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वया ऽऽसने न प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया

देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥ ११·३॥

ये तत्र ब्राह्मणा-स्सम्मरशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामास्स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणा-स्सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामास्स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमुचैतदुपास्यम्॥ ११·४॥

उत्तरशान्तिपाठः

शं नो मित्र-श्शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णु-रुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्व-मेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ हरिः ओ (३) म्॥

॥ प्रथमःप्रश्नस्समाप्तः॥

द्वितीयः प्रश्नः

आनन्दवल्ली

याज्ञिकीर्देवता उपनिषत्

हरिः ओ (४) म्

शान्तिपाठः

सह ना-ववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै । तेजस्वि ना-वधीत-मस्तु मा विद्विषावहै । ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

उपनिषत्सारसंग्रहः

ब्रह्मविदाप्नोति परम् । तदेषा ऽभ्युक्ता । सत्यं ज्ञान-मनन्तं ब्रह्म । यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन् । सो ऽश्नुते सर्वान् कामा-न्थ्सह । ब्रह्मणा विपश्चितेति । तस्माद्वा एतस्मा-द्वात्मन आकाश-स्संभूतः । आकाशाद्वायुः । वायो-रग्निः । अग्ने-रापः । अद्भ्यः पृथिवी । पृथिव्या ओषधयः । ओषधीभ्यो ऽन्नम् । अन्नात्पुरुषः । स वा एष पुरुषो ऽन्नरसमयः । तस्येद-मेव शिरः । अयं दक्षिणः पक्षः । अयमुत्तरः पक्षः । अयमात्मा । इदं पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ १ ॥

पञ्चकोशविवरणम्

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते । याः काश्च पृथिवीꣳश्रिताः अथो अन्नेनैव जीवन्ति । अथैन- दपियन्त्यन्ततः । अन्नꣳहि भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मात् सर्वौषधमुच्यते । सर्वं वै ते ऽन्न-माप्नुवन्ति । ये ऽन्नं ब्रह्मोपासते । अन्नꣳहि भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मात् सर्वौषध-मुच्यते । अन्नाद्भूतानि जायन्ते । जातान्यन्नेन वर्धन्ते । अद्यतेऽत्ति च भूतानि । तस्मादन्नं तदुच्यत इति । तस्माद्वा एतस्मा-दन्नरस-मयात् । अन्यो ऽन्तर आत्मा प्राणमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य प्राण एव शिरः । व्यानो दक्षिणः पक्षः । अपान उत्तरः पक्षः । आकाश आत्मा । पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥२॥

प्राणं देवा अनुप्राणन्ति । मनुष्याः पशवश्च ये । प्राणो हि भूताना-मायुः । तस्मा-त्सर्वायुष-मुच्यते । सर्व-मेव त आयु-र्यन्ति । ये प्राणं ब्रह्मोपासते । प्राणो हि भूताना-मायुः । तस्मात्सर्वायुष-मुच्यत इति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । तस्माद्वा

एतस्मात्प्राणमयात् । अन्यो ऽन्तर आत्मा मनोमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य यजु-रेव शिरः । ऋग्दक्षिणः पक्षः । सामोत्तरः पक्षः । आदेश आत्मा । अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ ३ ॥

यतो वाचो निवर्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न बिभेति कदाचनेति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात् । अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य श्रद्धैव शिरः । ऋतं दक्षिणः पक्षः । सत्य-मुत्तरः पक्षः । योग आत्मा । महः पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ ४ ॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते । कर्माणि तनुते ऽपि च । विज्ञानं देवास्सर्वे । ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते । विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद । तस्मा-च्चेन्न प्रमाद्यति । शरीरे पाप्मनो हित्वा । सर्वान् कामान् समश्नुत इति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । तस्माद्वा एतस्मा-

द्विज्ञानमयात्। अन्यो ऽन्तर आत्मा ऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रिय-मेव शिरः। मोदो दक्षिणःपक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥ ५॥

असन्नेव स भवति। असद्-ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्त-मेनं ततो विदु-रिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उताविद्वा-नमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती ३। आहो विद्वा-नमुं लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता ३ उ। सोऽकामयत। बहुस्यां प्रजायेयेति। स तपो ऽतप्यत। स तप-स्तप्त्वा। इदग्ं-सर्व-मसृजत। यदिदं किञ्च। तत्सृष्ट्वा। त-देवानुप्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चा-निरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्य-मभवत्। यदिदं किञ्च। तत्सत्य-मित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥ ६॥

अभयप्रतिष्ठा

असद्वा इद-मग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मा-नग्ं स्वय-मकुरुत। तस्मा-त्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्।

रसो वै सः । रसꣳ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति । को ह्येवान्यात् कः प्राण्यात् । यदेष आकाश आनन्दो न स्यात् । एष ह्येवानन्दयाति । यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते । अथ सोऽभयं गतो भवति । यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदर-मन्तरं कुरुते । अथ तस्य भयं भवति । तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य । तदप्येष श्लोको भवति ॥ ७ ॥

ब्रह्मानन्दमीमांसा

भीषाऽस्मा-द्वातः पवते । भीषोदेति सूर्यः । भीषाऽस्मादग्नि-श्चेन्द्रश्च । मृत्युर्धावति पञ्चम इति । सैषाऽऽनन्दस्य मीमाꣳसा भवति । युवा स्यात्साधु युवाध्यायकः । आशिष्ठो द्रढिष्ठो बलिष्ठः । तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात् । स एको मानुष आनन्दः । ते ये शतं मानुषा आनन्दाः । स एको मनुष्य-गन्धर्वाणा-मानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं मनुष्य-गन्धर्वाणा-मानन्दाः । स एको देवगन्धर्वाणा-मानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं देवगन्धर्वाणा-मानन्दाः । स एकः पितृणां चिरलोक-लोकाना-मानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकाना-मानन्दाः । स एक आजानजानां देवाना-

मानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतमाजानजानां देवाना-मानन्दाः । स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः । ये कर्मणा देवा-नपियन्ति । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं कर्मदेवानां देवाना-मानन्दाः । स एको देवाना-मानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं देवाना-मानन्दाः । स एक इन्द्रस्यानन्दः । श्रोत्रियस्य चाका-महतस्य । ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः । स एको बृहस्पते-रानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं बृहस्पते-रानन्दाः । स एकः प्रजापते-रानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं प्रजापते-रानन्दाः । स एको ब्रह्मण आनन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । स यश्चायं पुरुषे । यश्चासा-वादित्ये । स एकः । स य एवंवित् । अस्माल्लोकात्प्रेत्य । एतमन्नमय-मात्मान-मुपसंक्रामति । एतं प्राण-मय-मात्मान-मुपसंक्रामति । एतं मनोमय-मात्मान-मुपसंक्रामति । एतं विज्ञानमय-मात्मान-मुपसंक्रामति । एतमानन्दमय-मात्मान-मुपसंक्रामति । तदप्येष श्लोको भवति ॥ ८ ॥

यतो वाचो निवर्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न बिभेति कुतश्चनेति । एतꣳ ह वाव न तपति ।

किमहगूं साधु नाकरवम् । किमहं पाप-मकरव-मिति । स य एवं विद्वा-नेते आत्मानमगूं स्पृणुते । उभे ह्येवैष एते आत्मानगूं स्पृणुते । य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥ ९ ॥

सह ना-ववतु । सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै । तेजस्वि ना-वधीत-मस्तु मा विद्विषावहै ॥ ओं शान्ति-श्शान्ति-श्शान्तिः ॥

हरिः ओ(३)म्

॥ द्वितीयःप्रश्नस्समाप्तः ॥

तृतीयःप्रश्नः

भृगुवल्ली

वारुणीर्देवता उपनिषत्

हरिः ओ(४)म्

शान्तिपाठः

सह ना-ववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै । तेजस्वि ना-वधीत-मस्तु मा विद्विषावहै । ओं शान्तिश्शान्ति-श्शान्तिः ॥

ब्रह्मजिज्ञासा

भृगु-र्वै वारुणिः । वरुणं पितर-मुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तस्मा एतत् प्रोवाच । अन्नं प्राणं चक्षुश्श्रोत्रं मनो वाच-मिति । तगं होवाच । यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते । येन जातानि जीवन्ति । यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति । तद्विजिज्ञासस्व । तद्ब्रह्मेति । स तपो ऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥ १ ॥

पञ्चकोशान्तःस्थित-ब्रह्मनिरूपणम्

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात् । अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते । अन्नेन जातानि जीवन्ति । अन्नं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय । पुन-रेव वरुणं पितर-मुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तगं होवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपो ऽतप्यत । स तप-स्तप्त्वा ॥ २ ॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात् । प्राणा-द्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते । प्राणेन जातानि जीवन्ति । प्राणं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय । पुन-रेव वरुणं पितर-मुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तगं होवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपो ऽतप्यत । स तप-स्तप्त्वा ॥ ३ ॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितर-मुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तगं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तप-स्तप्त्वा ॥ ४ ॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञाना-द्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभिसं-विशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुन-रेव वरुणं पितर-मुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तगं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तप-स्तप्त्वा ॥ ५ ॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दा-द्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि-संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभि-र्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या ॥ ६ ॥

अन्नब्रह्मोपासनम्

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या ॥ ७ ॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या ॥ ८ ॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या ॥ ९ ॥

सदाचारप्रदर्शनम् । ब्रह्मानन्दानुभवः

न कंचन वसतौ प्रत्याचक्षीत । तद् व्रतम् । तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात् । अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते । एतद्वै मुखतोऽन्नगं राद्धम् । मुखतोऽस्मा अन्नगं राध्यते । एतद्वै मध्यतोऽन्नगं राद्धम् । मध्यतोऽस्मा अन्नगं राध्यते । एतद्वा अन्ततोऽन्नगं राद्धम् । अन्ततोऽस्मा अन्नगं राध्यते । य एवं वेद । क्षेम इति वाचि । योगक्षेम इति प्राणापानयोः । कर्मेति हस्तयोः । गति-रिति पादयोः । विमुक्ति-रिति पायौ । इति मानुषी-स्समाज्ञाः । अथ दैवीः । तृप्ति-रिति वृष्टौ । बल-मिति विद्युति । यश इति पशुषु । ज्योतिरिति नक्षत्रेषु । प्रजाति-रमृत-मानन्द इत्युपस्थे । सर्व-मित्याकाशे । तत्-प्रतिष्ठेत्युपासीत । प्रतिष्ठावान् भवति । तन्मह इत्युपासीत । महान् भवति । तन्मन इत्युपासीत । मानवान् भवति । तन्नम इत्युपासीत । नम्यन्तेऽस्मै कामाः । तद्ब्रह्मेत्युपासीत । ब्रह्मवान् भवति । तद् ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत । पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्त-स्सपत्नाः । परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः । स यश्चायं पुरुषे । यश्चासा-वादित्ये । स एकः । स य एवंवित् । अस्माल्लोकात् प्रेत्य । एत-मन्नमय-मात्मान-मुपसंक्रम्य । एतं प्राणमय-मात्मान-मुपसंक्रम्य । एतं मनोमय-

मात्मान-मुपसंक्रम्य । एतं विज्ञानमय-मात्मान-मुपसंक्रम्य । एत-मानन्दमय-मात्मान-मुपसंक्रम्य । इमान् लोकान् कामान्नी कामरूप्यनु-संचरन् । एतत्साम गायन्नास्ते । हा ३ वु हा ३ वु हा ३ वु । अहमन्न-महमन्न-महमन्नम् । अहमन्नादो २ ऽहमन्नादो २ ऽहम-न्नादः । अहगं श्लोकक्र-दहगं श्लोकक्र-दहगं श्लोकक्रत् । अहमस्मि प्रथमजा ऋता ३ स्य । पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना ३ भाइ । योमा ददाति स इदेव मा ३ वाः । अह-मन्नमन्न-मदन्तमा ३ द्मि । अहं विश्वं भुवन-मभ्यभवाम् । सुवर्न ज्योतीः । य एवं वेद । इत्यु-पनिषत् ॥ १० ॥

सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै । तेजस्विनावधीत-मस्तु मा विद्विषावहै । ओं शान्ति-श्शान्ति-श्शान्तिः ॥

हरिः ओ(३)म्

॥ तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

चतुर्थःप्रश्नः

नारायणवल्ली

महानारायणोपनिषत्

हरिः ओ(४)म्

सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु ॥ सह वीर्यं करवावहै । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै । ओं शान्ति-श्शान्ति-श्शान्तिः ॥

(1) अंभस्यपारे

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महीयान् । शुक्रेण ज्योतीग्ंषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः । यस्मिन्निदग्ं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः । तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे व्योमन् । येनावृतं खं च दिवं महीं च येनादित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा च । यमन्त-स्समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः । यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयेन जीवान् व्यचसर्ज भूम्याम् । यदोषधीभिः पुरुषान् पशूग्ंश्च विवेश भूतानि चराचराणि । अतः परं नान्यदणीयसग्ं हि परात्परं यन्महतो

महान्तम् । यदेक-मव्यक्त-मनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात् ॥ १ १ ॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहु-स्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम् । इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः । तदेवाग्निस्त-द्वायु-स्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः । तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदाप-स्स प्रजा-पतिः । सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषा-दधि । कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः । अर्धमासा मासा ऋतव-स्संवत्सरश्च कल्पन्ताम् । स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्ष-मथो सुवः । नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत् । न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः ॥ १·२ ॥

न संदृशे तिष्ठति रूप-मस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम् । हृदा मनीषा मनसाभिक्लृप्तो य एनं विदु-रमृतास्ते भवन्ति । अद्भ्य-स्सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ । एष हि देवः प्रदिशोऽनुसर्वाः पूर्वो हि जात-स्स उ गर्भे अन्तः । सविजायमान-स्सजनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखा-स्तिष्ठति विश्वतोमुखः । विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतो हस्त उत विश्वतस्पात् । सं बाहुभ्यां नमति संपतत्रै-र्द्यावापृथिवी जनयन् देव एकः । वेन-स्तत्पश्य-न्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येक-

नीळम् । यस्मिन्निदगं सं चविचैकां स ओतः प्रोतश्च विभु प्रजासु । प्रतद्वोचे अमृतं नु विद्वान् गन्धर्वो नाम निहितं गुहासु ॥ १.३ ॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पितासत् । स नो बन्धु-र्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा । यत्र देवा अमृतमानशाना-स्तृतीये धामा-न्यभ्यैरयन्त । परिद्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परिदिशः परिसुवः । ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु । परीत्य लोकान् परीत्य भूतानि परीत्य-सर्वाः प्रदिशोदिशश्च । प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्यात्मनाऽऽत्मान-मभि-संबभूव । सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सनिं मेधा-मयासिषम् । उद्दीप्यस्व जातवेदो ऽपघ्नन्निर् ऋतिं मम ॥ १.४ ॥

पशूगुंश्च मह्यमावह जीवनंच दिशोदिश । मानो हिगुंसीज्जात-वेदो गामश्वं पुरुषं जगत् । अबिभ्रदग्न आगहि श्रिया मा परिपातय । पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि । तन्नो रुद्रःप्रचोदयात् । तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि । तन्नोरुद्रःप्रचोदयात् । तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि । तन्नो दन्तिः प्रचोदयात् । [तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि] ॥ १.५ ॥ तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि । तन्नो गरुडः प्रचोदयात् ॥

कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि।
तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्॥

[तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषायविद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नष्षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषायविद्महे सुवर्णपक्षाय धीमाहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्।] नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। [वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदग्ंष्ट्राय धीमहि ॥ १·६ ॥

तन्नो नारसिग्ंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।]

(2) दूर्वासूक्तम्

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वग्ं हरतु मे पापं दूर्वा दुस्स्वप्ननाशनी। [काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः परि ॥ १·७ ॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्।] अश्वक्रान्ते

रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदेपदे।

मृत्तिकासूक्तम्

भूमि-र्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शत-बाहुना। मृत्तिके हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १·८ ॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। त्वया हतेन पापेन गच्छामि परमां गतिम्।

शत्रुजयमन्त्राः

यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पति-र्वृत्रहा विमृधोवशी। वृषेन्द्रः पुर एतु न-स्स्वस्तिदा अभयंकरः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवा-स्स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति न-स्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमि-स्स्वस्ति नो बृहस्पति-र्दधातु। आपान्त मन्यु-स्तृपलप्रभर्मा धुनि-श्शिमीवा-ञ्छरुमागृं ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः ॥ १·९ ॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ता-द्विसीमत-स्सुरुचो वेन आवः। सबुध्नियां उपमा अस्य विष्ठा-स्सतश्चयोनि-मसतश्चविवः। स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी। यच्छानश्शर्म सप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीगूं सर्वभूतानां ता-मिहोपह्वये श्रियम्। श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णु-मुखा वै देवाश्छ-न्दोभिरिमाल्लोका-ननपजय्य-मभ्यजयन्। महागूं इन्द्रो वज्रबाहुष्षोडशी शर्म यच्छतु ॥ १·१० ॥

स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान्द्वेष्टि। सोमानगूं स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्थ्सीदतु यो ऽस्मान्द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूत-स्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मान-मरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भि-स्सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूगूं रप मृधो नुदस्वाथा-भयं कृणुहि विश्वतोनः। सुमित्रान आप ओषधय-स्सन्तु दुर्मित्रा-स्तस्मै भूयासु-र्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः।

आपोहिष्ठामयोभुवस्तान ऊर्जे दधातन ॥ १·११ ॥

महेरणाय चक्षसे । योवं-श्शिवतमो रस-स्तस्य भाजयतेह नः । उशती-रिव मातरः । तस्मा अरंगमामवो यस्यक्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ।

सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु । दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः

अघमर्षणसूक्तम् (5)

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः । यन्मया भुक्त-मसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः । यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम् । तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिस्सविता च पुनन्तु पुनःपुनः । नमो ऽग्नये ऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमो ऽद्भ्यः ॥ १·१२ ॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात् । अत्याशनाद्दतीपाना-द्यच्च उग्रात्प्रतिग्रहात् । तन्नो वरुणो राजा पाणिना-ह्यवमर्शतु । सोऽह-मपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः । नाकस्य पृष्ठ-मारुह्य गच्छेद्-ब्रह्मसलोकताम् । [यश्चाप्सु वरुणस्स पुनात्वघमर्षणः]। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमग्ं सचता परुष्णिया । असिक्निया मरुद्वृधे वितस्तया ऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया ॥

सुषोमया । ऋतं च सत्यं चाभीद्धा-त्तपसो ऽध्यजायत । ततो रात्रि-रजायत तत-स्समुद्रो अर्णवः ॥ १·१३ ॥

समुद्रादर्णवा-दधि संवथ्सरो अजायत । अहोरात्राणि विदध-द्विश्वस्य मिषतो वशी । सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्व-मकल्पयत् । दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्ष-मथो सुवः । यत्पृथिव्यागं रजस्स्व मान्तरिक्षे विरोदसी । इमागं स्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः । पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः । एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता । एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर् हिरण्मयम् । द्यावापृथिव्योर् हिर-ण्मयगं सम्गं श्रितगं सुवः ॥ १·१४ ॥

सन-स्सुव-स्सगंशिशाधि । आर्द्रं ज्वलति ज्योति-रहमस्मि । ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माह-मस्मि । योऽह-मस्मि ब्रह्माहमस्मि । अहमस्मि ब्रह्माह-मस्मि । अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा । अकार्यकार्यवकीर्णी-स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः । वरुणो ऽपामघमर्षण-स्तस्मात्पापात्प्रमु-च्यते । रजोभूमि-स्त्वमागंरोदयस्व प्रवदन्ति धीराः । आक्रान्थ्स-मुद्रः प्रथमे विधर्मञ्जनयन् प्रजा भुवनस्य राजा । वृषा पवित्रे अधि-सानो अव्ये बृहथ्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः ॥ १·१५ ॥

[रुद्रो रुद्रश्च दन्तिश्च नन्दिष्षण्मुख एव च । गरुडो ब्रह्म विष्णुश्च नारसिंगुंहस्तथैव च । आदित्योऽग्निश्च दुर्गिश्च क्रमेण द्वादशाम्भसि । ममवचमसुवे नाक्भावे कात्यायनार्य ॥]

(6) दुर्गासूक्तम्

जातवेदसे सुनवाम सोम-मरातीयतो निदहाति वेदः । स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः । ता-मग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम् । दुर्गां देवीगं शरण-महं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः । अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्थ्स्वस्तिभि-रति दुर्गाणि विश्वा । पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शंयोः ॥ विश्वानि नो दुर्गहा जातवेद-स्सिन्धुं न नावा दुरिता ऽतिपर्षि । अग्ने अत्रिवन् मनसा गृणानो ऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम् । पृत-ना जितगं सहमान-मुग्रमग्निग् हुवेम परमा थ्सधस्थात् । स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवो अतिदुरिताऽत्यग्निः । प्रत्नोषिक मीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्चसत्सि । स्वांचाग्ने तनुवं पिप्रयस्वास्म-भ्यं च सौभग-मायजस्व । गोभिर्जुष्ट-मयुजो निषिक्तं तवेन्द्रविष्णो-रनुसंचरेम । नाकस्यपृष्ठ-मभिसंवसानो वैष्णवीं लोक इह मादय-न्ताम् ॥ २ ॥

व्याहृति-होममन्त्राः

भू-रन्न-ममये पृथिव्यै स्वाहा, भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्न-मादित्याय दिवे स्वाहा, भू-र्भुवस्सुव-रन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्य-स्स्वाहा नमो, देवेभ्य स्स्वधा पितृभ्यो भू-र्भुव स्सुव-रन्नमोम् ॥ ३ ॥

भू-रमये पृथिव्यै स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षायस्वाहा सुव-रादित्याय दिवे स्वाहा, भू-र्भुवस्सुव-श्चन्द्रमसे दिग्भ्य-स्स्वाहा नमो देवेभ्य-स्स्वधा पितृभ्यो भू-र्भुवस्सुव-रग्न ओम् ॥ ४ ॥

भू रमये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा, भुवो वायवे चान्त-रिक्षाय च महते च स्वाहा, सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा, भू-र्भुवस्सुव-श्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेभ्य-स्स्वधा पितृभ्यो भू-र्भुव-स्सुव-र्महरोम् ॥ ५ ॥

ज्ञानप्राप्त्यर्था-होममन्त्राः

पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा। ॥ ६ ॥

पाहि नो अग्न एकया । पाह्युत द्वितीयया । पाह्यूर्जं तृतीयया । पाहि गीर्भिश्च तसृभि-र्वसो स्वाहा ॥ ७ ॥

(9) वेदाविस्मरणाय जपमन्त्राः

यश्छन्दसा-मृषभो विश्वरूप-श्छन्दोभ्य-श्छन्दाग्ं-स्याविवेश । सचाग्ं श्क्यः पुरो वाचोपनिष-दिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यस्स्वधा पितृभ्यो भूर्भुव-स्सुव-श्छन्द ओम् ॥ ८ ॥

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयो-श्श्रुतं माच्योढ्वं ममामुष्य ओम् ॥ ९ ॥

(10) तपःप्रशंसा

ऋतं तप-स्सत्यं तप-श्श्रुतं तपश्शान्तं तपो दम-स्तपश्शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवस्सुव-र्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः ॥ १० ॥

(11) विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च

यथा वृक्षस्य संपुष्पितस्य दूरा-द्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथा ऽसिधारां कर्तेऽवहिता-मवक्रामे यद्युवे युवे हवा विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येव-ममृता-दात्मानं जुगुप्सेत् ॥ ११ ॥

(विह्वयिष्यामि)

दहरविद्या

अणो-रणीयान्महतो महीया-नात्मा गुहायां निहितो ऽस्य जन्तोः । तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमान-मीशम् । सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मा-थ्सप्तार्चिषस्समिधः-स्सप्तजिह्वाः । सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशया-न्निहिता-स्सप्तसप्त । अतस्समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धव-स्सर्वरूपाः । अतश्च विश्वा ओषधयोरसाश्च येनैष भूत-स्तिष्ठत्यन्तरात्मा । ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीना-मृषि-र्विप्राणां महिषो मृगाणाम् । श्येनो गृध्राणाग्ं स्वधिति-र्वनानाग्ं सोमः पवित्रमत्येति रेभन्न् । अजा-मेकां लोहितशुक्ल-कृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीग्ं सरूपाम् । अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥ १२·१ ॥

हग्ंस-श्शुचिष-द्वसु-रन्तरिक्षस-द्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृष-द्वरस-दृतस-द्व्योमस-दब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत् । घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्ययोनि-र्घृतेश्रितो घृत-मुवस्य धाम । अनुष्वध-मावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम् । समुद्रादूर्मिर्मधुमाग्ं-उदार-दुपाग्ंशुना सममृतत्व-मानट् । घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा

देवानां-ममृतस्य-नाभिः । वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धार-यामा नमोभिः । उप ब्रह्मा शृणव च्छस्यमानं चतुश्शृङ्गो ऽवमी-द्गौर एतत् । चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य । त्रिधाबद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्यागं आवि-वेश ॥ १२-२ ॥

14/2 त्रिधाहितं पणिभि-र्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन् । इन्द्र एकगं सूर्य एकं जजान वेना-देकग्ं स्वधयानिष्टतक्षुः । यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधिको रुद्रो महर्षिः । हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानगं सनो देव-श्शुभया स्मृत्या संयुनक्तु । यस्मात्परं नापर-मस्ति किंचि-द्यस्मान्नाणीयो न ज्यायो ऽस्ति कश्चित । वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठ-त्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम् । न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्व-मानशुः । परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राज-देतद्यतयो विशन्ति । वेदान्तविज्ञान-सुनिश्चितार्था स्संन्यास योगाद्यतय-श्शुद्धसत्त्वाः । ते ब्रह्मलोकेतु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे । दहं विपापं परमेऽश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसगंस्थम् । तत्रापि दहं गगनं विशोक-स्तस्मिन् यदन्तस्त-दुपासितव्यम् । यो वेदादौ

स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः । तस्य प्रकृति-लीनस्य यः पर-स्स महेश्वरः ॥ १२·३ ॥ ✓

(15) नारायणसूक्तम्

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम् । विश्वं नारायणं देव-मक्षरं परमं पदम् । विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणग्ं हरिम् । विश्वमेवेदं पुरुष-स्तद्विश्व-मुपजीवति । पतिं विश्वस्यात्मेश्वरग्ं शाश्व-तग्ं शिव-मच्युतम् । नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम् । [नारा-यणपरोज्योति रात्मा नारायणः परः] । नारायणपरं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः । नारायण-परो ध्याता ध्यानं नारायणः परः । यच्च किंचिज्ज-गत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपिवा ॥ १३·१ ॥

अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायण-स्स्थितः । अनन्तम-व्ययं कविग्ं समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम् । पद्मकोश-प्रतीकाशग्ं हृदयं चाप्यधोमुखम् । अधोनिष्ट्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति । ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्यायतनं महत् । सन्ततग्ं शिलाभिस्तु लम्बत्याकोशसन्निभम् । तस्यान्ते सुषिरग्ं सूक्ष्मं तस्मिन्थ्सर्वं प्रतिष्ठि-तम् । तस्य मध्ये महानग्नि-र्विश्वार्चि-र्विश्वतो मुखः । सोऽग्रभु-

न्विभजन्तिष्ठ-न्नाहारमजरः कविः । तिर्य-गूर्ध्व-मधश्शायी रश्मय-स्तस्य सन्तता सन्तापयति स्वंदेहमापादतलमस्तगः । तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः । नीलतोयदमध्यस्था-द्विद्युल्लेखेव भास्वरा । नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा । तस्याश्शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः । स ब्रह्म स शिव-स्स हरि-स्सेन्द्रस्सोऽ-क्षरः परमस्स्वराट् ॥ १३·२ ॥ ऋतगं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम् । ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः ।

१५ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम्

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलग्ं स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुष-स्तानि यजूग्ंषि स यजुषा मण्डलग्ं स यजुषां लोक-स्सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः ॥ १४ ॥

१६ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम्

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यश-श्चक्षु-श्श्रोत्रमात्मा मनो मन्यु र्मनुर्मृत्यु स्सत्यो मित्रो वायु राकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथ्सत्यमन्न-ममृतो जीवो विश्वः कतम-स्स्वयम्भुः ब्रह्मैत-दमृत एष प्रजापतिस्संवत्सर इति संवत्सरो सावादित्यो,

घृणिः सूर्य आदित्योमर्चयन्ति तपः सत्यं मधु क्षरन्ति तद्ब्रह्म तदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्

पुरुष एष भूताना-मधिपति-र्ब्रह्मण-स्सायुज्यगं, सलोकता-माप्नोत्येतासा-मेव देवतानागं सायुज्यगं, सार्ष्टितागं समानलोकता-माप्नोति य एवं वेदे-त्युपनिषत् ॥ १५ ॥

See page (38) for 16/4

शिवोपासन-मन्त्राः

निधनपतये नमः । निधनपतान्तिकाय नमः । ऊर्ध्वाय नमः । ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः । हिरण्याय नमः । हिरण्यलिङ्गाय नमः । सुवर्णाय नमः । सुवर्णलिङ्गाय नमः । दिव्याय नमः । दिव्यलिङ्गाय नमः । भवाय नमः ॥ १६-१ ॥

भवलिङ्गाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वलिङ्गाय नमः । शिवाय नमः । शिवलिङ्गाय नमः । ज्वलाय नमः । ज्वललिङ्गाय नमः । आत्माय नमः । आत्मलिङ्गाय नमः । परमायनमः । परमलिङ्गाय नमः । एतथ्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गगं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम् ॥ १६-२ ॥

(26) पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादकमन्त्रः

(1) सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः । भवेभवे-नातिभवे भवस्व माम् । भवोद्भवाय नमः ॥ १७ ॥

24/2 उत्तरवक्त्र-प्रतिपादकमन्त्रः

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नम-श्श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथ-नाय नम स्सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः ॥ १८ ॥

24/3 दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादकमन्त्रः

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः। सर्वेभ्य-स्सर्व-शर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः ॥ १९ ॥

24/4 प्राग्वक्त्र-प्रतिपादकमन्त्रः

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नोरुद्रः प्रचोदयात् ॥ २० ॥

26/5 ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादकमन्त्रः

ईशान-स्सर्वविद्याना-मीश्वर-स्सर्वभूतानां ब्रह्माऽधिपति-र्ब्रह्मणो ऽधिपति-र्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम् ॥ २१ ॥ p 41 27

नमस्कारार्थ-मन्त्राः

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतये-ऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः ॥ २२ ॥

[ऋतगं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमोनमः ॥ २३ ॥]

सर्वो वै रुद्र-स्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्र-स्सन्महो नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्र-स्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु ॥ २४ ॥

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम शन्तमगं हृदे। सर्वोह्येष रुद्र-स्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु ॥ २५ ॥

अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्

यस्य वै कङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवा-स्याहुतय-स्तिष्ठ-न्त्यथो प्रतिष्ठित्यै ॥ २६ ॥

रक्षोघ्नमन्त्रनिरूपणम्

कृणुष्वपाज इति पञ्च ॥ २७ ॥

भूदेवताकमन्त्रः

अदिति-र्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरा-स्तेषागं सर्व-भूतानां माता, मेदिनी महती मही, सावित्री, गायत्री, जगत्युर्वी, पृथ्वी, बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः ॥ २८ ॥

सर्वादेवता आपः

आपो वा इदगं सर्वं विश्वाभूतान्यापः प्राणा वा आपः पशव आपोऽन्न-मापो ऽमृत-मापे-स्सम्राडापो विराडापस्स्वरा-डाप-श्छन्दागं स्यापो ज्योतीगं-ष्यापो यजूगंष्याप-स्सत्यमाप-स्सर्वा देवता आपो भूर्भुव-स्सुव-राप ओम् ॥ २९ ॥

सन्ध्यावन्दनमन्त्राः

आपः पुनन्तु पथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पति-र्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्ट-मभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मा-मापो ऽसतां च प्रतिग्रहगं स्वाहा ॥ ३० ॥

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यदह्ना पापमकार्षम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्या-मुदरेण शिश्ना। अहस्त-देवलुम्पतु। यत्किञ्च दुरितं मयि। इद-महं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥ ३१ ॥

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकार्षम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।

पद्भ्या-मुदरेण शिश्ना । रात्रि-स्तदवलुम्पतु । यत्किञ्च दुरितं मयि । इदमहं मा-ममृतयोनौ । सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥ ३२ ॥

प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम्

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म । अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम् । गायत्रं छन्दं परमात्मं सरूपम् । सायुज्यं विनियोगम् ॥ ३३ ॥

गायत्र्यावाहनमन्त्राः

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसंमितम् । गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे । यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते । यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते । सर्ववर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति ॥ ३४ ॥

ओजोऽसि सहोऽसि बल-मसि भ्राजोऽसि देवानां धामना-मासि विश्वमसि विश्वायु-स्सर्वमसि सर्वायु-रभिभूरों गायत्री-मावाहयामि सावित्री-मावाहयामि सरस्वती-मावाहयामि छन्दर्षी-नावाहयामि श्रिय-मावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषि-स्सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्-हृदयगं रुद्र-श्शिखा पृथिवीयोनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्या-

ओं भूर्भुवः सुवर्महर्जनस्तपः सत्यं तद्ब्रह्म तदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम् ।

यनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंगंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्कुक्षिः पञ्च-शीर्षोप-नयने विनियोग । ओंभूः । ओं भुवः । ओगं सुवः । ओं महः । ओं जनः । ओं तपः । ओगं सत्यम् । ओं तत्सवितु-र्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् । ओ-मापो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भू-र्भुवस्सुव-रोम् ॥ ३५ ॥

(23) गायत्री-उपस्थानमन्त्राः

(1) उत्तमे शिखरे देवी जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि । ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनु-ज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम् । स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता । आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम् ॥ ३६ ॥

आदित्यदेवतामंत्रः

घृणि-स्सूर्य आदित्यो न प्रभावात्यक्षरम् । मधुक्षरन्ति तद्र-सम् । सत्यं वै तद्रस-मापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुव-स्सुव-रोम् ॥ ३७ ॥

(27) त्रिसुपर्णमन्त्राः

I ब्रह्म-मेतु माम् । मधु-मेतु माम् । ब्रह्म-मेव मधु-मेतु माम् । यास्ते सोम प्रजावत्सोऽभिसो अहम् । दुष्वप्नहं दुरुष्षह । यास्ते

सोम प्राणागं स्ताञ्जुहोमि। त्रिसुपर्ण-मयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणा-स्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं-प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात् पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥ ३८॥

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सावी-स्सौभगम्। परा दुष्वप्नियगं सुव। विश्वानि देव सवित-र्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आसुव। मधु वाता ऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्न-स्सन्त्वोषधीः। मधु नक्त-मुतोषसि मधुमत्पार्थिवगं रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पति-र्मधुमागं अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्ण-मयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणा-स्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात् पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥ ३९॥

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्म-मेव मधु मेधवा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीना-मृषि-र्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणागं स्वधिति-र्वनानागं सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। हगंस-श्शुचिष-द्वसु-रन्तरिक्षस-द्धोता वेदिष-दतिथि-र्दुरोणसत्। नृष-द्वरस-

हंतस-द्योमस-दब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत् । ऋचे त्वा रुचे त्वा समित्स्रवन्ति सरितो न धेनाः । अन्तर् हृदा मनसा पूयमानाः । घृतस्य धारा अभिचाकशीमि । हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम् । तस्मिन्त्सुपर्णो मधुकृत् कुलायी भजन्नास्ते मधु-देवताभ्यः । तस्या सते हरय-स्सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम् । य इदं त्रिसुपर्ण-मयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात् । वीरहत्यां वा एते घ्नन्ति । ये ब्राह्मणा-स्त्रिसुपर्णं पठन्ति । ते सोमं प्राप्नुवन्ति । आसहस्रात् पङ्क्तिं पुनन्ति । ओम् ॥ ४० ॥ → See (48) for 27/15

(25) मेधासूक्तम्

मेधादेवी जुषमाणा न आगा-द्विश्वाची भद्रा सुमनस्य माना । त्वया जुष्टा नुदमाना दुरुक्तान् बृहद्वदेम विदथे सुवीराः । त्वया जुष्ट ऋषि-र्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्री-रुत त्वया । त्वया जुष्ट-श्चित्रं विन्दते वसु सानो जुषस्व द्रविणो न मेधे ॥ ४१ ॥

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती । मेधां मे अश्विना-वुभा-वाधत्तां पुष्करस्रजा । अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च

यन्मनः । दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभि-र्जुषताग्ं स्वाहा
॥ ४२ ॥

आमां मेधा सुरभि-र्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या ।
ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमाना सामां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्
॥ ४३ ॥ See page (36)

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि
प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो
भ्राजो दधातु ॥ ४४ ॥

मृत्युनिवारणमन्त्राः

अपैतु मृत्यु-रमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु ।
पर्णं वनस्पते-रिवाभिनः-शीयताग्ं रयि-स्सचता-न्न-श्शचीपतिः ॥ ४५ ॥

परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात् ।
चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाग्ं रीरिषो मोत वीरान्
॥ ४६ ॥

वातं प्राणं मनसाऽन्वारभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः ।
स नो मृत्यो-स्त्रायतां पात्वग्ंहसो ज्योग्जीवा जरा-मशीमहि ॥ ४७ ॥

अमुत्र भूया-दध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः । प्रत्यौहता-मश्विना मृत्यु-मस्मा-द्देवाना-मग्ने भिषजा शचीभिः ॥ ४८ ॥

हरिगं हरन्त-मनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम् । ब्रह्म सरूप-मनुमेद-मागा-दयनं माविवधी-र्विक्रमस्व ॥ ४९ ॥

शल्कैरग्नि-मिन्धान उभौ लोकौ सनेमहम् । उभयो र्लोकयोर्ऋ-ऋध्वाऽतिमृत्युं तराम्यहम् ॥ ५० ॥

मा छिदो मृत्यो मावधी-र्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः । प्रजां मा मे रीरिष आयु-रुग्र नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम ॥ ५१ ॥

मा नो महान्त-मुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्त-मुतमान उक्षितम् । मा नो वधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मानस्तनुवो रुद्र रीरिषः ॥ ५२ ॥

मा न-स्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः । वीरान्मा नो रुद्रभामितोऽवधीर् हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ॥ ५३ ॥

प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः

प्रजापते नत्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव। यत्कामा-स्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयमं् स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ५४ ॥

इंद्रप्रार्थनामन्त्रः

स्वस्तिदा विशस्पति-र्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नस्स्वस्तिदा अभयंकरः ॥ ५५ ॥

मृत्युंजयमन्त्राः

त्र्यंम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धना न्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ ५६ ॥

ये ते सहस्र-मयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया सर्वा-नवयजामहे ॥ ५७ ॥

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ॥ ५८ ॥

पापनिवारका मन्त्राः

देवकृतस्यैनसो ऽवयजन-मसि स्वाहा। मनुष्य-कृतस्यैनसो ऽवयजन-मसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि स्वाहा।

आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यत्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यत्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यद्विद्वांसश्चाविद्वांसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ५९ ॥

वसुप्रार्थनामन्त्रः

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वया गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्। अरावा यो नो अभिदुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन स्वाहा ॥ ६० ॥

कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः

कामोऽकार्षीन्नमोनमः। कामोकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा ॥ ६१ ॥

मन्यु-रकार्षीन्नमोनमः। मन्यु-रकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा ॥ ६२ ॥

विरजाहोममन्त्राः

तिलाञ्जुहोमि सरसागं सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धन-मन्नपानगं सर्वेषागं श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा-स्सन्ददातु स्वाहा ॥ ६३ ॥

तिलाः कृष्णा-स्तिला-श्श्वेता-स्तिला-स्सौम्या वशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयगं सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिगं शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञातु जातवेद-स्संददातु स्वाहा ॥ ६४ ॥

ओं (1) प्राणापान-व्यानोदान-समाना मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। वाङ्मन-श्चक्षुश्श्रोत्र-जिह्वाघ्राण-रेतो-बुद्ध्या-

(2)

कृति-स्संकल्पा मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। त्वक्चर्म-मागंस-रुधिर-मेदो-मज्जा-स्नायवो-ऽस्थीनि मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। शिरः-पाणि-पाद-पार्श्व-पृष्ठोरूदर-जङ्घशिश्नोपस्थ-पायवो मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरितपिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा ॥ ६५ ॥

पृथिव्यापस्तेजो-वायु-राकाशा मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। शब्द-स्पर्श-रूप-रस-गन्धा मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। मनो-वाक्काय-कर्माणि मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। अव्यक्तभावै-रहंकारै-र्ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। आत्मा मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। अन्तरात्मा मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। परमात्मा मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा। क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविट्यै स्वाहा। ऋग्विधानाय

स्वाहा । कषोत्काय स्वाहा । क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठा-मलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम् । अभूति-मसमृद्धिं च सर्वा-न्निर्णुद मे पाप्मानगं स्वाहा । अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुध्यन्तां ज्योति-रहं विरजा विपाप्मा भूयासगं स्वाहा ॥ ६६ ॥

वैश्वदेवमन्त्राः

अग्नये स्वाहा । विश्वेभ्यो देवेभ्य-स्स्वाहा । ध्रुवाय भूमाय स्वाहा । ध्रुवक्षितये स्वाहा । अच्युतक्षितये स्वाहा । अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा । धर्माय स्वाहा । अधर्माय स्वाहा । अद्भ्य-स्स्वाहा । ओषधिवनस्पतिभ्य-स्स्वाहा ॥ ६७·१ ॥

रक्षोदेवजनेभ्य-स्स्वाहा । गृह्याभ्य-स्स्वाहा । अवसानेभ्य-स्स्वाहा । अवसानपतिभ्य-स्स्वाहा । सर्व-भूतेभ्य-स्स्वाहा । कामाय स्वाहा । अन्तरिक्षाय स्वाहा । यदेजति जगति यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा । पृथिव्यै स्वाहा । अन्तरिक्षाय स्वाहा ॥ ६७·२ ॥

दिवे स्वाहा । सूर्याय स्वाहा । चन्द्रमसे स्वाहा । नक्षत्रेभ्य-स्स्वाहा । इन्द्राय स्वाहा । बृहस्पतये स्वाहा । प्रजापतये स्वाहा ।

ब्रह्मणे स्वाहा । स्वधा पितृभ्य-स्स्वाहा । नमो रुद्राय पशुपतये स्वाहा ॥ ६७·३ ॥

देवेभ्य-स्स्वाहा । पितृभ्य-स्स्वधाऽस्तु । भूतेभ्यो नमः । मनुष्ये-भ्यो हन्ता । प्रजापतये स्वाहा । परमेष्ठिने स्वाहा । यथा कूप-श्शत-धार-स्सहस्रधारो अक्षितः । एवा मे अस्तु धान्यगं सहस्रधारमक्षितम् । धनधान्यै स्वाहा । ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं बलि-मिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः । तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपति-र्दधातु स्वाहा ॥ ६७·४ ॥

ओं तद्ब्रह्म । ओं तद्वायुः । ओं तदात्मा । ओं तत्सत्यम् । ओं तत्सर्वम् । ओं तत्पुरो-र्नमः । अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्व-मूर्तिषु । त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार-स्त्वमिन्द्र-स्त्वगं रुद्र-स्त्वं विष्णु-स्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः । त्वं तदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भू-र्भुव-स्सुव-रोम् ॥ ६८ ॥

प्राणाहुतिमन्त्राः

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि । श्रद्धायामपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । श्रद्धाया-

मुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । श्रद्धायाग्ं समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय । अमृतोपस्तरण-मसि । श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि । शिवो मा विशाप्रदाहाय । प्राणाय स्वाहा ॥ ६९·१ ॥

श्रद्धाया-मपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । शिवो मा विशाप्रदाहाय । अपानाय स्वाहा । श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि । शिवो मा विशाप्रदाहाय । व्यानाय स्वाहा । श्रद्धाया-मुदाने निविष्टो ऽमृतं जुहोमि । शिवोमा विशाप्रदाहाय । उदानाय स्वाहा । श्रद्धायाग्ं समाने निविष्टो ऽमृतं जुहोमि । शिवो मा विशाप्रदाहाय । समानाय स्वाहा । ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय । अमृतापिधानमसि ॥ ६९·२ ॥

भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः

श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतग्ं हुतम् । प्राणमन्नेनाप्यायस्व । श्रद्धाया-मपाने निविश्यामृतग्ं हुतम् । अपान-मन्नेनाप्यायस्व । श्रद्धायां व्याने निविश्यामृतग्ं हुतम् । व्यान-मन्नेनाप्यायस्व । श्रद्धाया-मुदाने निविश्यामृतग्ं हुतम् । उदान-मन्नेनाप्यायस्व । श्रद्धायाग्ं समाने निविश्यामृतग्ं हुतम् । समान-मन्नेनाप्यायस्व ॥ ७० ॥

नाथ स्वाहा।
24/V

भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः । ईशस्सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ ७१ ॥ see page 43-45 Continue (25)

अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः

वाङ्मं आसन् । नसोः प्राणः । अक्ष्यो-श्चक्षुः । कर्णयो-श्श्रोत्रम् । बाहुवो-र्बलम् । ऊरुवो-रोजः । अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः । तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः ॥ ७२ ॥

इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः

वय-स्सुपर्णा उपसेदु-रिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः । अपध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षु-र्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान् ॥ ७३ ॥

हृदयालंभनमन्त्रः

24/IV प्राणानां ग्रन्थि-रसि रुद्रो मा विशान्तकः । तेनान्नेनाप्यायस्व ॥ ७४ ॥

देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्यु-र्मे पाहि ॥ ७५ ॥

अग्निस्तुतिमन्त्रः

त्वमग्ने द्युभि-स्त्व-माशुशुक्षणि-स्त्व-मद्भ्य-स्त्वमश्मनस्परि । त्वं वनेभ्य-स्त्वमोषधीभ्य-स्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ ७६ ॥

अभीष्टयाचनामन्त्रः

शिवेन मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्धि-मनु सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः ॥ ७७ ॥

(२४) परतत्त्व-निरूपणम्

सत्यं परं परग्ं सत्यग्ं सत्येन न सुवर्गा-ल्लोकाच्च्यवन्ते कदाचन सताग्ं हि सत्यं तस्मात् सत्ये रमन्ते, तप इति तपो नानशना-त्परं यद्धि परं तप-स्तद्दुर्धर्षं तद्दुराधर्षं तस्मा-त्तपसि रमन्ते, दम इति नियतं ब्रह्मचारिण-स्तस्मा-द्दमे रमन्ते, शम इत्यरण्ये मुनय-स्तस्मा-च्छमे रमन्ते, दान-मिति सर्वाणि भूतानि प्रशग्ंसन्ति दाना-न्नाति दुष्करं तस्मा-द्दाने रमन्ते, धर्म इति धर्मेण सर्व-मिदं परिगृहीतं धर्मा-न्नातिदुष्करं तस्मा-द्धर्मे रमन्ते, प्रजन इति भूयाग्ंस-स्तस्माद्भूयिष्ठाः

प्रजायन्ते तस्मा-द्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय इत्याह तस्मा-दग्नय आधातव्या अग्निहोत्र-मित्याह तस्मा-दग्निहोत्रे रमन्ते, यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता स्तस्माद्यज्ञे रमन्ते, मानस-मिति विद्वांस-स्तस्मा-द्विद्वांस एव मानसे रमन्ते न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा, तानि वा एतान्यवराणि तपांसि न्यास एवात्यरेचय-द्य एवं वेदे-त्युपनिषत् ॥ ७८ ॥

(२१) ज्ञानसाधन-निरूपणम्

प्राजापत्यो हारुणि-स्सुपर्णेयः प्रजापतिं पितर-मुपससार किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच, सत्येन वायु-रावाति सत्येनादित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा, सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात् सत्यं परमं वदन्ति तपसा देवा देवता-मग्र आयन् तपसर्षय-स्सुवरन्वविन्दन् तपसा सपत्नान् प्रणुदामाराती-स्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मा-त्तपः परमं वदन्ति, दमेन दान्ताः किल्बिष-मवधून्वन्ति, दमेन ब्रह्मचारिण-स्सुवरगच्छन् दमो भूतानां दुराधर्षं दमे, सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति, शमेन शान्ता-श्शिव-माचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दञ्छमो भूतानां दुराधर्षञ्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मा-

च्छर्मः परमं वदन्ति दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारꣳ सर्व-भूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति प्रजननं वै प्रतिष्ठा [लोके] साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो भवति तदेव तस्या अनृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयी विद्या देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयस्साम सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन् परमं वदन्त्यग्निहोत्रꣳ सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिस्स्विष्टꣳ सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणꣳ सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमस्स्वयम्भु प्रजापतिस्संवत्सर

इति संवत्सरो ऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुष-स्स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा, याभिरादित्य-स्तपति रश्मिभि-स्ताभिः पर्जन्यो वर्षति, पर्जन्येनौषधि-वनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभि-रन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः, प्राणै-र्बलं बलेन तप-स्तपसा श्रद्धा, श्रद्धया मेधा, मेधया मनीषा, मनीषया मनो मनसा शान्ति-श्शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिग्ं स्मृत्या, स्मारग्ं स्मारेण विज्ञानं, विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मा-दन्नं ददन् सर्वाण्येतानि, ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति भूतानां प्राणै-र्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञाना-दानन्दो, ब्रह्मयोनि-स्स वा, एष पुरुषः पञ्चधा, पञ्चात्मा, येन सर्व-मिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्व-मिदं जगत् स सभूतग्ं, स भव्यं जिज्ञासकॢप्त ऋतजा-रयिष्ठा श्रद्धा सत्यो महस्वान् तमसो परिष्टाद् ज्ञात्वा तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्यु-मुपयाहि विद्वान् तस्मा-न्न्यास-मेषां तपसा-मतिरिक्तमाहु-र्वसुरण्वो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदा-स्त्वमस्यग्नि-[रसि] र्वर्चोदा-स्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदा-स्त्वमसि, चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं

वेद ब्रह्मणो महिमान-माप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमान-मित्युपनिषत्
॥ ७० ॥

(३०) ज्ञानयज्ञः

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्यात्मा यजमान-श्श्रद्धा पत्नी शरीर-मिध्म-मुरो वेदि-र्लोमानि बर्हि-र्वेद-श्शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशु-स्तपोऽग्नि-र्दम-श्शमयिता दक्षिणा-वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षु-रध्वर्यु-र्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नी-द्यावद्ध्रियते सा दीक्षा यदश्नाति तद्धवि-र्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो यत्संचरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च सप्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृति-राहुति-र्यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यन्दिनं सायं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणास्सर्ववेदसं वा एतत्सत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्य-मग्निहोत्रग्ं सत्रं य एवं विद्वा-नुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणा-मेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसस्सायुज्यग्ं सलोकता-माप्नोत्येतौ वै सूर्या-

चन्द्रमसो-र्महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद् ब्रह्मणो महिमान-मामोति तस्मा-द्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ ८० ॥

सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु ।
सह वीर्यं करवावहै । तेजस्विना-
वधीतमस्तु मा विद्विषावहै ।
ओं शान्ति-श्शान्ति-श्शान्तिः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥
इति तैत्तिरीयोपनिषदि
चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः
॥ तैत्तिरीयोपनिषत् समाप्ता ॥

—: * :—

॥ श्रीरुद्रप्रश्नः ॥

॥ लघुन्यासः ॥

अथात्मानं शिवात्मानं श्रीरुद्ररूपं ध्यायेत् ॥

शुद्धस्फटिकसंकाशं त्रिनेत्रं पंचवक्त्रकम्
गंगाधरं दशभुजं सर्वाभरणभूषितम् ॥

नीलग्रीवं शशांकांकं नागयज्ञोपवीतिनम् ।
व्याघ्रचर्मोत्तरीयं च वरेण्यमभयप्रदम् ॥

कमण्डल्वक्षसूत्राणां धारिणं शूलपाणिनम् ।
ज्वलन्तं पिंगलजटा-शिखामुद्योतधारिणम् ॥

वृषस्कन्ध-समारूढं उमादेहार्ध-धारिणम् ।
अमृतेनाप्लुतं शान्तं दिव्यभोग-समन्वितम् ॥

दिग्देवतासमायुक्तं सुरासुरनमस्कृतम् ।
नित्यं च शाश्वतं शुद्धं ध्रुवमक्षरमव्ययम् ॥

सर्वव्यापिन-मीशानं रुद्रं वै विश्वरूपिणम् ।
एवं ध्यात्वा द्विजस्सम्यक् ततो यजनमारभेत् ॥

अथातो रुद्रस्नानार्चनाभिषेकविधिं व्याख्यास्यामः । आदित एव तीर्थे स्नात्वा उदेत्य शुचिः प्रयतो ब्रह्मचारी शुक्लवासा देवाभिमुखः स्थित्वा आत्मनि देवताः स्थापयेत् ॥

प्रजनने ब्रह्मा तिष्ठतु । पादयोर्विष्णुस्तिष्ठतु । हस्तयोर्हरस्तिष्ठतु । बाह्वोरिन्द्रस्तिष्ठतु । जठरेऽग्निस्तिष्ठतु । हृदये शिवस्तिष्ठतु । कण्ठे वसवस्तिष्ठन्तु । वक्त्रे सरस्वती तिष्ठतु । नासिकयोर्वायुस्तिष्ठतु । नयनयोश्चन्द्रादित्यौ तिष्ठेताम् । कर्णयोरश्विनौ तिष्ठेताम् । ललाटे रुद्रास्तिष्ठन्तु । मूर्ध्न्यादित्यास्तिष्ठन्तु । शिरसि महादेवस्तिष्ठतु । शिखायां वामदेवस्तिष्ठतु । पृष्ठे पिनाकी तिष्ठतु । पुरतः शूली तिष्ठतु । पार्श्वयोः शिवाशंकरौ तिष्ठेताम् । सर्वतो वायुस्तिष्ठतु । ततो बहिः सर्वतोऽग्निर्ज्वालामाला-परिवृतस्तिष्ठतु । सर्वेष्वङ्गेषु सर्वा देवता यथास्थानं तिष्ठन्तु । मां रक्षन्तु ॥

अग्निर्मे वाचि श्रितः । वाग्घृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । वायुर्मे प्राणे श्रितः । प्राणो हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः । चक्षुर्हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । चन्द्रमा मे मनसि श्रितः । मनो हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः । श्रोत्रꣳ हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं

ब्रह्मणि । आपो मे रेतसि श्रिताः । रेतो हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । पृथिवी मे शरीरे श्रिताः । शरीरग्ं हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः । लोमानि हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । इन्द्रो मे बले श्रितः । बलग्ं हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः । मूर्धा हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । ईशानो मे मन्यौ श्रितः । मन्युर्हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । आत्मा म आत्मनि श्रितः । आत्मा हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात् । पुनः प्राणः पुनराकूतमागात् । वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः । अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः ॥

अस्य श्री रुद्राध्यायप्रश्नमहामन्त्रस्य अघोर ऋषिः, अनुष्टुपछन्दः, संकर्षणमूर्तिस्वरूपो योऽसावादित्यः परमपुरुषः स एष रुद्रो देवता । नमः शिवायेति बीजम् । शिवतरायेति शक्तिः । महादेवायेति कीलकम् । श्रीसाम्बसदाशिव-प्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः ॥

ओं अग्निहोत्रात्मने अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । दर्शपूर्णमासात्मने तर्जनीभ्यां नमः । चातुर्मास्यात्मने मध्यमाभ्यां नमः । निरूढपशुबन्धात्मने अनामिकाभ्यां नमः । ज्योतिष्टोमात्मने कनिष्ठिकाभ्यां नमः । सर्वक्रत्वात्मने करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अग्निहोत्रात्मने हृदयाय नमः । दर्शपूर्णमासात्मने शिरसे स्वाहा । चातुर्मास्यात्मने शिखायै वषट् । निरूढपशुबन्धात्मने कवचाय हुं । ज्योतिष्टोमात्मने नेत्रत्रयाय वौषट् । सर्वक्रत्वात्मने अस्त्राय फट् । भूर्भुवस्सुवरोमिति दिग्बन्धः ॥

ध्यानम्—

आपाताळ-नभःस्थलान्त-भुवन-ब्रह्माण्ड-माविस्फुर-
ज्ज्योतिःस्फाटिक-लिङ्ग-मौळि-विलसत्पूर्णेन्दु-वान्तामृतैः ।
अस्तोकाप्लुत-मेक-मीश-मनिशं रुद्रानुवाकाञ्जपन्
ध्याये-दीप्सित-सिद्धये ध्रुवपदं विप्रोऽभिषिञ्चे-च्छिवम् ॥

ब्रह्माण्डव्याप्तदेहा भसितहिमरुचा भासमाना भुजङ्गैः
कण्ठे कालाः कपर्दाकलित-शशिकला-श्चण्डकोदण्डहस्ताः ।
त्र्यक्षा रुद्राक्षमालाः प्रकटितविभवाः[1] शाम्भवा मूर्तिभेदा
रुद्राः श्रीरुद्रसूक्त-प्रकटितविभवा नः प्रयच्छन्तु सौख्यम् ॥

---

1. प्रणतभयहराः —पाठ भेदः ।

ओं गणानां त्वा गणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिस्सीद सादनम् ॥ महागणपतये नमः ॥

॥ शान्ति-पाठः ॥

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च मे यशश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च मे महश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं च मे लयश्च म ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं च मे सूषा च मे सुदिनं च मे ॥

ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ

॥ श्रीरुद्रप्रश्नः ॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय

नमस्ते रुद्र मन्यवं उतोत इषवे नमः। नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः। या त इषुः शिवतमा शिवं बभूव ते धनुः। शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र मृडय। या ते रुद्र शिवा तनूरघोराऽपापकाशिनी। तया नस्तनुवा शन्तमया गिरिशंताभिचाकशीहि। यामिषुं गिरिशंत हस्ते बिभर्ष्यस्तवे। शिवां गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं जगत्। शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छावदामसि। यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मगं सुमना असत्। अध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक्। अहींश्च सर्वाञ्जम्भयन्सर्वाश्च यातुधान्यः। असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये चेमां रुद्रा अभितो दिक्षु श्रिता सहस्रशोऽवैषां हेड ईमहे। असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः। उतैनं गोपा

अंद्दशन्नद्दशन्नुदहार्यः । उतैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः ।
नमो अस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे । अथो ये अस्य
सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरन्नमः । प्रमुञ्च धन्वनस्त्व-मुभयोरार्त्नियोर्ज्याम् ।
याश्च ते हस्त इषवः परा ता भगवो वप । अवतत्य धनुस्त्वगं
सहस्राक्ष शतेषुधे । निशीर्य शल्यानां मुखा शिवो नः सुमना भव ।
विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवागं उत । अनेशन्नस्येषव आभुरस्य
निषंगथिः । या ते हेतिर्मीढुष्टम हस्ते बभूव ते धनुः । तयास्मान्विश्व-
तस्त्वमयक्ष्मया परिब्भुज । नमस्ते अस्त्वायुधायानातताय धृष्णवे ।
उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने । परि ते धन्वनो
हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः । अथो य इषुधिस्तवारे अस्मन्निधेहि तम् ॥ १ ॥

नमस्ते अस्तु भगवन्विश्वेश्वराय महादेवाय त्र्यम्बकाय
त्रिपुरान्तकाय त्रिकाग्निकालाय कालाग्निरुद्राय नीलकण्ठाय मृत्युंजयाय
सर्वेश्वराय सदाशिवाय श्रीमन्महादेवाय नमः ॥

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो
हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमो नमः सस्पिञ्जराय त्विषीमते पथीनां

पतये नमो नमो बभ्लुशाय विव्याधिनेऽन्नानां पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानां पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगतां पतये नमो नमो रुद्रायाततायिने क्षेत्राणां पतये नमो नमः सूतायाहन्त्याय वनानां पतये नमो नमो रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय कक्षाणां पतये नमो नमो भुवंतये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो नम उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते पत्तीनां पतये नमो नमः कृत्स्नावीताय धावते सत्त्वनां पतये नमः ॥ २ ॥

नमः सहमानाय निव्याधिन आव्याधिनीनां पतये नमो नमः ककुभाय निषङ्गिणे स्तेनानां पतये नमो नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां पतये नमो नमो निचेरवे परिचरायारण्यानां पतये नमो नमः सृकाविभ्यो जिघांसद्भ्यो मुष्णतां पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो नक्तंचरद्भ्यः प्रकृन्तानां पतये नमो नम उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये नमो नम इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो

नमोऽस्यद्भ्यो विध्यद्भ्यश्च वो नमो नम आसीनेभ्यः शयानेभ्यश्च वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमः ॥ ३ ॥

नम आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो नम उगणाभ्यस्तृंहतीभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमो महद्भ्यः क्षुल्लकेभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो नमो रथेभ्यो रथपतिभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो नमः क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यश्च वो नमो नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो नम इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्यश्च वो नमो नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यश्च वो नमो नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमः ॥ ४ ॥

नमो भवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च संवृध्वने च नमो अग्रियाय च प्रथमाय च नम आशवे चाजिराय च नमः शीघ्रियाय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमः स्रोतस्याय च द्वीप्याय च ॥ ५ ॥

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्नियाय च नमः सोभ्याय च प्रतिसर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च नम उर्वर्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चाऽवसान्याय च नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च नम आशुषेणाय चाशुरथाय च नमः शूराय चावभिन्दते च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च ॥ ६ ॥

नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च नमःस्रुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च नम ईध्रियाय चातप्याय च नमो वात्याय च रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च ॥ ७ ॥

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च नमः शङ्गाय च पशुपतये च नम उग्राय च भीमाय च नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे च नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय नमश्शंभवे च मयोभवे च नमः शंकराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः पार्याय चावार्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नम आतार्याय चालाद्याय च नमः शष्प्याय च फेन्याय च नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च ॥ ८ ॥

नम॑ इरिण्या॑य च प्रपथ्या॑य च नमः॑ किꣳशिला॑य च क्षय॑णाय च नम॑: कपर्दिने॑ च पुलस्तये॑ च नमो॑ गोष्ठ्या॑य च गृह्या॑य च नम॒स्तल्प्या॑य च गेह्या॑य च नम॑: काट्या॑य च गह्वरेष्ठाय॑ च नमो॑ ह्रदय्या॑य च निवेष्प्या॑य च नम॑: पाꣳसव्या॑य च रजस्या॑य च नम॑: शुष्क्या॑य च हरित्या॑य च नमो॑ लोप्या॑य चोलप्या॑य च नम॑ ऊर्व्या॑य च सूर्म्या॑य च नम॑: पर्ण्या॑य च पर्णशद्या॑य च नमोऽपगुरमा॑णाय चाभिघ्नते च नम॑ आख्खिदते च॑ प्रख्खिदते च नमो॑ वः किरिकेभ्यो॑ देवानाꣳ हृद॑येभ्यो नमो॑ विक्षीणकेभ्यो॑ नमो॑ विचिन्वत्केभ्यो॑ नम॑ आनिर्हतेभ्यो॑ नम॑ आमीवत्केभ्य॑: ॥ ९ ॥

द्रापे अन्ध॑सस्पते दरि॑द्रन्नील॑लोहित । एषां पुरु॑षाणामेषां प॑शूनां मा भेर्माऽरो मो ए॑षां किंचनाम॑मत् । या ते॑ रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाह॑भेषजी । शिवा रुद्रस्य॑ भेषजी तया॑ नो मृड जीवसे॑ । इमाꣳ रुद्राय॑ तवसे॑ कपर्दिने॑ क्षयद्वी॑राय प्रभ॑रामहे मतिम् । यथा॑ नः शम॑सद्द्विपदे चतु॑ष्पदे विश्वं॑ पुष्टं ग्रामे॑ अस्मिन्ननातुरम् । मृडा नो॑ रुद्रोत नो॑ मय॑स्कृधि क्षयद्वी॑राय नम॑सा विधेम

ते । यच्छं च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणीतौ । मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम् । मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो रुद्र रीरिषः । मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः । वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते । आरात्ते गोघ्न उत पूरुषघ्ने क्षयद्वीराय सुम्नमस्मे ते अस्तु । रक्षा च नो अधि च देव ब्रूह्यधा च नः शर्म यच्छ द्विबर्हाः । स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगन्न भीममुपहत्नुमुग्रम् । मृडा जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यन्ते अस्मन्निवपन्तु सेनाः । परिणो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः । अव स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृडय । मीढुष्टम शिवतम शिवो नः सुमना भव । परमे वृक्ष आयुधन्निधाय कृत्तिं वसान आचर पिनाकं बिभ्रदागहि । विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः । यास्ते सहस्रं हेतयोन्यमस्मन्निवपन्तु ताः । सहस्राणि सहस्रधा बाहुवोस्तव हेतयः । तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि ॥ १० ॥

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम्। तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽवधन्वानि तन्मसि। अस्मिन्महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भवा अधि। नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः। नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवꣳ रुद्रा उपश्रिताः। ये वृक्षेषु सस्पिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः। ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः। ये अन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो जनान्। ये पथां पथिरक्षय ऐलबृदा यव्युधः। ये तीर्थानि प्रचरन्ति सृकावन्तो निषङ्गिणः। य एतावन्तश्च भूयाꣳसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे। तेषाꣳसहस्र-योजनेऽवधन्वानि तन्मसि। नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येऽन्तरिक्षे ये दिवि येषामन्नं वातो वर्षमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि ॥ ११ ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्। यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु।

तमु ष्टुहि यः स्विषुः सुधन्वा यो विश्वस्य क्षयति भेषजस्य । यक्ष्वामहे सौमनसाय रुद्रं नमोभिर्देवमसुरं दुवस्य । अयं मे हस्तो भगवानयं मे भगवत्तरः । अयं मे विश्वभेषजोऽयगं शिवाभिमर्शनः । ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे । तान्यज्ञस्य मायया सर्वानव यजामहे । मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा । ओं नमो भगवते रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः । तेनान्नेनाप्यायस्व ॥

ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ चमकप्रश्नः ॥

ॐ अग्नाविष्णू सजोषसेमावर्धन्तु वां गिरः। द्युम्नैर्वाजेभिरागतम्। वाजश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे सुवश्च मे प्राणश्च मेऽपानश्च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च म आधीतं च मे वाक्च मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च म ओजश्च मे सहश्च म आयुश्च मे जरा च म आत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे परूंषि च मे शरीराणि च मे ॥ १ ॥

ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे वर्ष्मा च मे द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा च मे जगच्च मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे

वित्तं च मे वेद्यं च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथं च म ऋद्धं च म ऋद्धिश्च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिश्च मे मतिश्च मे सुमतिश्च मे ॥ २ ॥

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च मे यशश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च मे महश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं च मे लयश्च म ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं च मे सूषा च मे सुदिनं च मे ॥ ३ ॥

ऊर्क्च मे सूनृता च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधु च मे सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कृषिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च म औद्भिद्यं च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभु च मे प्रभु च मे बहु च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मेऽक्षितिश्च मे कूयवाश्च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे व्रीहयश्च मे यवाश्च

मे माषाँश्च मे तिलाँश्च मे मुद्गाश्च मे खल्वाँश्च मे गोधूमाँश्च मे मसुराँश्च मे प्रियंगवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकाँश्च मे नीवाराँश्च मे ॥ ४ ॥

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं च मे त्रपुश्च मे श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म आपश्च मे वीरुधश्च म ओषधयश्च मे कृष्टपच्यं च मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म इतिश्च मे गतिश्च मे ॥ ५ ॥

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मेऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षं च म इन्द्रश्च मे

द्यौश्च म इन्द्रश्च मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च मे ॥ ६ ॥

अंशुश्च मे रश्मिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च म उपांशुश्च मेऽन्तर्यामश्च म ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऋतुग्रहाश्च मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्नश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे ॥ ७ ॥

इध्मश्च मे बर्हिश्च मे वेदिश्च मे धिष्णियाश्च मे स्रुचश्च मे चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म उपरवाश्च मेऽधिषवणे च मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च म आग्नीध्रं च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च मे सदश्च मे पुरोडाशाश्च मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे ॥ ८ ॥

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे शक्करीरङ्गुलयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक्च मे साम च मे स्तोमश्च मे यजुश्च मे दीक्षा च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतं च मेऽहोरात्रयोर्वृष्ट्या बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पेताम् ॥ ९ ॥

गर्भाश्च मे वत्साश्च मे त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाट् च मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे पञ्चावी च मे त्रिवत्सश्च मे त्रिवत्सा च मे तुर्यवाट् च तुर्यौही च मे पष्ठवाट् च मे पष्ठौही च म उक्षा च मे वशा च म ऋषभश्च मे वेहच्च मेऽनड्वाञ्च मे धेनुश्च म आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पतां व्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पताꣳ श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् ॥ १० ॥

एका च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च म एकादश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च मे सप्तदश च मे नवदश

च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च मे द्वादश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च मे षट्त्रिंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वाजश्च प्रसवश्चापिजश्च क्रतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्नियश्चान्त्यायनश्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च ॥ ११ ॥

इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि शंसिषद्विश्वे देवाः सूक्तवाचः पृथिविमातर्मा मा हिंसीर्मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासं शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु ॥

ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ

॥ पुरुषसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षा पुरुषः । सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं विश्वतो वृत्वा । अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् । पुरुष एवेदगं सर्वम् । यद्भूतं यच्च भव्यम् । उतामृतत्वस्येशानः । यदन्नेनातिरोहति । एतावानस्य महिमा । अतो ज्यायागंश्च पूरुषः । १'१ ॥ पादोऽस्य विश्वा भूतानि । त्रिपादस्यामृतं दिवि । त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः । पादोऽस्येहाऽऽभवात्पुनः । ततो विष्वङ्व्यक्रामत् । साशनानशने अभि । तस्माद्विराडजायत । विराजो अधि पूरुषः । स जातो अत्यरिच्यत । पश्चाद्भूमिमथो पुरः । १'२ ॥ यत्पुरुषेण हविषा । देवा यज्ञमतन्वत । वसन्तो अस्यासीदाज्यम् । ग्रीष्म इध्मश्शरद्धविः । सप्तास्यासन्परिधयः । त्रिः सप्त समिधः कृताः । देवा यद्यज्ञं तन्वानाः । अबध्नन्पुरुषं पशुम् । तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन् । पुरुषं जातमग्रतः । १'३ ॥ तेन देवा अयजन्त । साध्या ऋषयश्च ये । तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः । संभृतं पृषदाज्यम् । पशूगंस्तागंश्चक्रे वायव्यान् ।

आरण्यान्ग्राम्याश्च ये । तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः । ऋचः सामानि
जज्ञिरे । छन्दाꣳसि जज्ञिरे तस्मात् । यजुस्तस्मादजायत । १·४ ॥
तस्मादश्वा अजायन्त । ये के चोभयादतः । गावो ह जज्ञिरे
तस्मात् । तस्माज्जाता अजावयः । यत्पुरुषं व्यदधुः । कतिधा
व्यकल्पयन् । मुखं किमस्य कौ बाहू । कावूरू पादावुच्येते ।
ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत् । बाहू राजन्यः कृतः । १·५ ॥ ऊरू तदस्य
यद्वैश्यः । पद्भ्याꣳ शूद्रो अजायत । चन्द्रमा मनसो जातः ।
चक्षोः सूर्यो अजायत । मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च । प्राणाद्वायुरजायत ।
नाभ्या आसीदन्तरिक्षम् । शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत । पद्भ्यां
भूमिर्दिशः श्रोत्रात् । तथा लोकाꣳ अकल्पयन् । १·६ ॥ वेदाहमेतं पुरुषं
महान्तम् । आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे । सर्वाणि रूपाणि विचित्य
धीरः । नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते । धाता पुरस्ताद्यमुदाज-
हार । शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः । तमेवं विद्वानमृत इह भवति ।
नान्यः पन्था अयनाय विद्यते । यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः । तानि
धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं महिमानः सचन्ते । यत्र पूर्वे
साध्याः सन्ति देवाः ॥ १·७ ॥

अद्भ्यः संभूतः पृथिव्यै रसाच्च । विश्वकर्मणः समवर्तताधि । तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति । तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे । वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम् । आदित्यवर्णं तमसः परस्तात् । तमेवं विद्वानमृत इह भवति । नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय । प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः । अजायमानो बहुधा विजायते ॥ २·१ ॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिं । मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः । यो देवेभ्य आतपति । यो देवानां पुरोहितः । पूर्वो यो देवेभ्यो जातः । नमो रुचाय ब्राह्मये । रुचं ब्राह्मं जनयन्तः । देवा अग्रे तदब्रुवन् । यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात् । तस्य देवा असन् वशे । ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ । अहोरात्रे पार्श्वे । नक्षत्राणि रूपम् । अश्विनौ व्यात्तम् । इष्टं मनिषाण । अमुं मनिषाण । सर्वं मनिषाण ॥ २·२ ॥

॥ इति पुरुषसूक्तम् ॥

॥ विष्णुसूक्तम् ॥

ॐ विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजाᳫंसि यो अस्कभायदुत्तरᳫं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः श्नप्त्रेस्थो विष्णो स्स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥

तदस्य प्रियमभिपाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवोमदन्ति। उरुक्रमस्य सहिबन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः। प्रतद्विष्णु स्स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा। परो मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति।

उभेते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देवत्वम्। परमस्य विथ्से। विचक्रमे पृथिवी मेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। ऊरुक्षितिᳫं सुजनिमाचकार। त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्रविष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषᳫंह्यस्य स्थविरस्य नाम।

अतो देवा अवन्तुनो यतो विष्णु-र्विचक्रमे।
पृथिव्यास्सप्तधामभिः। इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम्।
समूढमस्यपागं सुरे। त्रीणि पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।
ततो धर्माणि धारयन्। विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि
पस्पशे। इन्द्रस्य युज्यस्सखा॥

तद्विष्णोः परमं पदगं सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव
चक्षुराततम्। तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवागं सस्समिन्धते।
विष्णोर्यत्परमं पदम्॥

पर्याप्त्या अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽति रात्र
उत्तममहर्भवति सर्वस्याप्त्ये सर्वस्यजित्त्यै सर्वमेव तेनाप्नोति
सर्वं जयति॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ श्रीसूक्तम् ॥

हिरण्यवर्णां हरिणीं सुवर्णरजतस्रजाम् । चन्द्रां हिरण्मयीं
लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥ तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमन-
पगामिनीम् । यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्वं पुरुषानहम् ॥ अश्वपूर्वां
रथमध्यां हस्तिनाद-प्रबोधिनीम् । श्रियं देवीमुपह्वये श्रीर्मा देवीर्जुषताम् ॥
कां सोस्मितां हिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम् । पद्मे
स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ चन्द्रां प्रभासां यशसा
ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुष्टामुदाराम् । तां पद्मिनीमीं शरणमहं
प्रपद्ये ऽलक्ष्मीर्मे नश्यतां त्वां वृणे ॥ आदित्यवर्णे तपसोऽधिजातो
वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ बिल्वः । तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मायान्तरा-
याश्च बाह्या अलक्ष्मीः ॥ उपैतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना
सह । प्रादुर्भूतोस्मि राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु मे ॥ क्षुत्पिपासामलां
ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् । अभूतिमसमृद्धिं च सर्वां निर्णुद मे
गृहात् ॥ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं
सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् । मनसः काममाकूतिं वाचः

सत्यमशीमहि । पशूनां रूपमन्नस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥ कर्दमेन प्रजाभूता मयि संभव कर्दम । श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥ आपः सृजन्तु स्निग्धानि चिक्लीत वस मे गृहे । नि च देवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले । आर्द्रां पुष्करिणीं पुष्टिं पिङ्गलां पद्ममालिनीम् । चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥ आर्द्रां यः करिणीं यष्टिं सुवर्णां हेममालिनीम् । सूर्यां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह । तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् । यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दास्योऽश्वान्विन्देयं पुरुषानहम् ॥

यः शुचिः प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहम् । सूक्तं पञ्चदशर्चं च श्रीकामः सततं जपेत् । पद्मानने पद्म ऊरू पद्माक्षी पद्मसंभवे । तन्मे भजसि पद्माक्षी येन सौख्यं लभाम्यहम् ॥ अश्वदायी गोदायी धनदायी महाधने । धनं मे जुषतां देवि सर्वकामांश्च देहि मे ॥ पद्मानने पद्मविपद्मपत्रे पद्मप्रिये पद्मदलायताक्षि । विश्वप्रिये विष्णुमनोऽनुकूले त्वत्पादपद्मं मयि संनिधत्स्व ॥ पुत्रपौत्रधनं धान्यं हस्त्यश्वादिगवे रथम् । प्रजानां

भवसी माता आयुष्मन्तं करोतु मे ॥ धनमग्निर्धनं वायुर्धनं सूर्यो धनं वसुः । धनमिन्द्रो बृहस्पतिर्वरुणं धनमस्तु ते ॥ वैनतेय सोमं पिब सोमं पिबतु वृत्रहा । सोमं धनस्य सोमिनो मह्यं ददातु सोमिनी ॥ न क्रोधो न च मात्सर्यं न लोभो नाशुभा मतिः । भवन्ति कृतपुण्यानां भक्तानां श्रीसूक्तं जपेत् ॥ सरसिज-निलये सरोजहस्ते धवलतरांशुक-गन्धमाल्यशोभे । भगवति हरिवल्लभे मनोज्ञे त्रिभुवनभूतिकरि प्रसीद मह्यम् ॥ विष्णुपत्नीं क्षमां देवीं माधवीं माधवप्रियाम् । लक्ष्मीं प्रियसखीं देवीं नमाम्यच्युत-वल्लभाम् । महालक्ष्मी च विद्महे विष्णुपत्नी च धीमहि । तन्नो लक्ष्मीः प्रचोदयात् ॥ श्री-र्वर्चस्य-मायुष्य-मारोग्य-माविधाच्छोभमानं महीयते । धान्यं धनं पशुं बहुपुत्रलाभं शतसंवत्सरं दीर्घमायुः ॥

[पद्मप्रिये पद्मिनि पद्महस्ते पद्मालये पद्मदलायताक्षि । विश्वप्रिये विष्णुमनोऽनुकूले त्वत्पादपद्मं मयि संनिधत्स्व ॥

श्रियै जात श्रिय आनिर्याय श्रियं वयो जनितृभ्यो दधातु । श्रियं वसाना अमृतत्वमायन् भजन्ति सद्यः सविता विदध्यून् ॥

श्रियं एवैनं तच्छ्रियामादधाति। सन्ततमृचा वषट्कृत्यं सन्धत्तं संधीयते प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। ओं महादेव्यै च विद्महे विष्णुपत्न्यै च धीमहि। तन्नो लक्ष्मीः प्रचोदयात् ॥)

॥ इति श्रीसूक्तम् ॥

॥ गणेशसूक्तम् ॥

आ तू न इन्द्र क्षुमन्तं चित्रं ग्राभं सं गृभाय। महाहस्ती दक्षिणेन ॥ १ ॥

विद्मा हि त्वा तुविकूर्मिं तुविदेष्णं तुवीमघम्। तुविमात्रमवोभिः ॥ २ ॥

नहि त्वा शूर देवा न मर्तासो दित्सन्तम्। भीमं न गां वारयन्ते ॥ ३ ॥

एतोन्विन्द्रं स्तवामेशानं वस्वः स्वराजम्। न राधसा मर्धिषन्नः ॥ ४ ॥

प्र स्तोषदुप गासिषच्छ्रवत्साम गीयमानम्। अभि राधसा जुगुरत् ॥ ५ ॥

आ नो भर दक्षिणेनाभि सव्येन प्र मृश। इन्द्र मा नो वसोर्निर्भाक् ॥ ६ ॥

उप क्रमस्वा भर धृषता धृष्णो जनानाम्। अदाशूष्टरस्य वेदः ॥ ७ ॥

इन्द्र य उ नु ते अस्ति वाजो विप्रेभिः सनित्वः। अस्माभिः सु तं सनुहि ॥ ८ ॥

सद्योजुवस्ते वाजा अस्मभ्यं विश्वश्चन्द्राः । वशैश्च मक्षू जरन्ते ॥ ९ ॥

गणानां त्वा गणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम् । निषुसीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् । न ऋते त्वत्क्रियते किं च नारे महामर्कं मघवन् चित्रमर्च । अभिख्यानो मघवन्नाधमानान्त्सखे बोधि वसुपते सखीनाम् । रणं कृधिरणकृत्सत्य शुष्मा भक्ते चिदा भजा राये अस्मान् ।

ॐ शांतिः शांतिः शांतिः

॥ भाग्यसूक्तम् ॥

प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रंग्ं हवामहे प्रातर्मित्रा वरुणा प्रातरश्विना । प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातस्सोममुत रुद्रंग्ं हुवेम ॥ १ ॥

प्रातर्जितं भगमुग्रंग्ं हुवेम वयं पुत्र-मदितेर्यो विधर्ता । आद्ध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चिद्राजा चिद्यंभगं भक्षीत्याह ॥ २ ॥ भग प्रणेत-र्भग

सत्यराधो भगेमां धियमुदवददन्नः । भगप्रणो जनय गोभि-रश्वै-र्भगप्रनृभि-र्नृवन्तरस्याम ॥ ३ ॥ उतेदानीं भगवन्तस्यामोत प्रपित्व उत मध्ये अह्नां । उतोदिता मघवन् सूर्यस्य वयं देवानाग्ं सुमतौ स्याम ॥ ४ ॥ भग एव भगवाग्ं अस्तु देवास्तेन वयं भगवन्तस्याम । तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि सनो भग पुर एता भवेह ॥ ५ ॥ समध्वरायोषसोऽनमन्त दधिक्रावेव शुचये पदाय । अर्वाचीनं वसुविदं भगन्नो रथमिवाश्वावाजिन आवहन्तु ॥ ६ ॥ अश्वावती-र्गोमती-र्न उषासो वीरवतीस्सद-मुच्छन्तु भद्राः । घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनायूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥ ७ ॥ यो माऽग्ने भागिनग्ं सन्त-मथाभागं चिकीऋषति । अभागमग्ने तं कुरु मामग्ने भागिनं कुरु ॥ ८ ॥

॥ इति भाग्यसूक्तम् ॥

॥ ऋग्वेदीय देवीसूक्तम् ॥

अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत विश्वदेवैः । अहं मित्रा-वरुणोभा बिभर्म्यहमिन्द्राग्नी अहमश्विनोभा ॥ १ ॥ अहं सोममाहनसं

बिभर्म्यहं त्वष्टारमुत पूषणं भगम् । अहं दधामि द्रविणं हविष्मते सुप्राव्येऽ यजमानाय सुन्वते ॥ २ ॥ अहं राष्ट्री संगमनी वसूनां चिकितुषी प्रथमा यज्ञियानाम् । तां मा देवा व्यदधुः पुरुत्रा भूरिस्थात्रां भूर्या वेशयन्तीम् ॥ ३ ॥ मया सोऽअन्नमत्ति यो विपश्यति यः प्राणिति यऽईं शृणोत्युक्तम् । अमन्तवोमान्त उपक्षियन्ति श्रुधिश्रुत श्रद्धिवं ते वदामि ॥ ४ ॥ अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः । यं कामये तं तमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं तं सुमेधाम् ॥ ५ ॥ अहं रुद्राय धनुरातनोमि ब्रह्मद्विषे शरवेहन्त वा उ । अहं जनाय समदं कृणोम्यहं द्यावापृथिवी आविवेश ॥ ६ ॥ अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन् मम योनि-रप्स्वन्तः समुद्रे । ततो वितिष्ठे भुवनानु विश्वो तामूं द्यां वर्ष्मणोपस्पृशामि ॥ ७ ॥ अहमेव वातऽइव प्रवाम्यारभमाणा भुवनानि विश्वा । परो दिवा परऽएना पृथिव्यै तावती महिना संबभूव ॥ ८ ॥

॥ इति देवीसूक्तम् ॥

॥ शंवतीसूक्तम् ॥

शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शं न इन्द्रावरुणा रातहव्या ।
शमिन्द्रासोमा सुविताय शं योः शं न इन्द्रापूषणा वाजसातौ ॥ १ ॥
शं नो भगः शमु नः शंसो अस्तु शं नः पुरन्धिः शमु सन्तु रायः ।
शं नः सत्यस्य सुयमस्य शंसः शं नो अर्यमा पुरुजातो अस्तु ॥ २ ॥
शं नो धाता शमु धर्ता नो अस्तु शं न उरूची भवतु स्वधाभिः ।
शं रोदसी बृहती शं नो अद्रिः शं नो देवानां सुहवानि सन्तु ॥ ३ ॥
शं नो अग्निर्ज्योतिरनीको अस्तु शं नो मित्रावरुणावश्विना शम् ।
शं नः सुकृतां सुकृतानि सन्तु शं न इषिरो अभि वातु वातः ॥ ४ ॥
शं नो द्यावापृथिवी पूर्वहूतौ शमन्तरिक्षं दृशये नो अस्तु ।
शं न ओषधीर्वनिनो भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥ ५ ॥
शं न इन्द्रो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः सुशंसः ।
शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलाषः शं नस्त्वष्टा ग्नाभिरिह शृणोतु ॥ ६ ॥
शं नः सोमो भवतु ब्रह्म शं नः शं नो ग्रावाणः शमु सन्तु यज्ञाः ।
शं नः स्वरूणां मितयो भवन्तु शं नः प्रस्वः शम्वस्तु वेदिः ॥ ७ ॥
शं नः सूर्य उरुचक्षा उदेतु शं नश्चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ।
शं नः पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिन्धवः शमु सन्त्वापः ॥ ८ ॥

शं नो अदितिर्भवतु व्रतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः ।
शं नो विष्णुः शमु पूषा नो अस्तु शं नो भवित्रं शम्वस्तु वायुः ॥ ९ ॥
शं नो देवः सविता त्रायमाणः शं नो भवन्तूषसो विभातीः ।
शं नः पर्जन्यो भवतु प्रजाभ्यः शं नः क्षेत्रस्य पतिरस्तु शम्भुः ॥ १० ॥
शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीभिरस्तु ।
शमभिषाचः शमु रातिषाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो
अप्याः ॥ ११ ॥
शं नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तः शमु सन्तु गावः ।
शं न ऋभवः सुकृतः सुहस्ताः शं नो भवन्तु पितरो हवेषु ॥ १२ ॥
शं नो अज एकपाद्देवो अस्तु शं नोऽहिर्बुध्न्यः शं समुद्रः ।
शं नो अपां नपात्पेरुरस्तु शं नः पृश्निर्भवतु देवगोपाः ॥ १३ ॥
आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्तेदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः ।
शृण्वन्तु नो दिव्याः पार्थिवासो गोजाता उत ये यज्ञियासः ॥ १४ ॥
ये देवानां यज्ञिया यज्ञियानां मनोर्यजत्रा अमृता ऋतज्ञाः ।
ते नो रासन्तामुरुगायमद्य यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १५ ॥

शंवतीः पारयन्त्यैते तं पृच्छन्ति वचो युजा । अभ्यारं तं यमाकेतुं य एवं वदमिति ब्रवन् । भासाकेतुं परिस्रुतं भारती ब्रह्मवर्धनीः । संजानाना मही माता य एवेदमिति ब्रवत् । इन्द्रस्तं किं विभुं प्रभुं भानुनेयं सरस्वतीम् ।

येनं सूर्यमरोचयद्येने मे रोदसि उभे। जुषस्वाग्ने अंगिरः काण्वं मे द्यातिथिम्। मात्वा सोमस्य बर्ब्रहत् सुतस्य मधुमत्तमः। त्वमग्ने अंगिरः शोचस्व देव वीतमः। आ शंतम शंतमाभिरभिष्टिभिः शांतिः स्वस्ति मं कुर्वत। शं नः कनिक्रदद्देवः पर्जन्यो अभिवर्षतु। शं नो द्यावा पृथिवी शं प्रजाभ्यः शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे।

ॐ शांतिः शांतिः शांतिः

॥ नीळासूक्तम् ॥

गृणाहि। घृतवती सवितराधिपत्यैः पयस्वतीरन्तिराशानो अस्तु। ध्रुवा दिशां विष्णुपत्त्न्यघोराऽस्येशानासहसोया मनोता। बृहस्पतिंर्मातरिश्वोत वायुस्संन्धुवानावाता अभि नो गृणन्तु। विष्टम्भो दिवोधरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी ॥

॥ इति नीळासूक्तम् ॥

॥ हिरण्यगर्भसूक्तम् ॥

ॐ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥

य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २ ॥

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव। य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ३ ॥

यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं रसया सहाहुः। यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ४ ॥

येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृळ्हा येन स्वः स्तभितं येन नाकः। यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ५ ॥

यं क्रन्दसी अवसा तस्तभाने अभ्यैक्षेतां मनसा रेजमाने। यत्राधि सूर उदितो विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ६ ॥

आपो ह यद्बृहतीर्विश्वमायन् गर्भं दधाना जनयंतीरग्निम्।
ततो देवानां समवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ७ ॥

यश्चिदापो महिना पर्यपश्यद् दक्षं दधाना जनयंतीर्यज्ञम्।
यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ८ ॥

मा नो हिंसीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवं
सत्यधर्मा जजान। यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जजान कस्मै देवाय
हविषा विधेम ॥ ९ ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता
बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो
रयीणाम् ॥ १० ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ अग्निसूक्तम् ॥

अग्निः सप्तिं वाजंभरं ददात्यग्निर्वीरं श्रुत्यं कर्मनिष्ठाम्।
अग्नी रोदसी वि चरत्समञ्जन्नग्निर्नारीं वीरकुक्षिं पुरंन्धिम्॥ १ ॥
अग्नेरप्नसः समिदस्तु भद्राग्निर्मही रोदसी आ विवेश।
अग्निरेकं चोदयत्समत्स्वग्निर्वृत्राणि दयते पुरूणि॥ २ ॥
अग्निर्ह त्यं जरतः कर्णमावाग्निरद्भ्यो निरदहज्जरूथम्।
अग्निरत्रिं घर्म उरुष्यदन्तरग्निर्नृमेधं प्रजयासृजत्सम्॥ ३ ॥
अग्निर्दाद् द्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषिं यः सहस्रा सनोति।
अग्निर्दिवि हव्यमा ततानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा॥ ४ ॥
अग्निमुक्थैर्ऋषयो वि ह्वयन्तेऽग्निं नरो यामनि बाधितासः।
अग्निं वयो अन्तरिक्षे पतन्तोऽग्निः सहस्रा परि याति गोनाम्॥ ५ ॥
अग्निं विश ईळते मानुषीर्या अग्निं मनुषो नहुषो वि जाताः।
अग्निर्गान्धर्वीं पथ्यामृतस्याग्नेर्गव्यूतिर्घृत आ निषत्ता॥ ६ ॥
अग्नये ब्रह्म ऋभवस्ततक्षुरग्निं महामवोचामा सुवृक्तिम्।
अग्ने प्राव जरितारं यविष्ठाग्ने महि द्रविणमा यजस्व॥ ७ ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः।

॥ इति वा इतिसूक्तम् ॥

इति वा इति मे मनो गामश्वं सनुयामिति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

प्र वाताइव दोधत उन्मा पीता अयंसत । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

उन्मा पीता अयंसत रथमश्वा इवाशवः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

उप मा मतिरस्थित वाश्रा पुत्रमिव प्रियम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

अहं तष्टेव वन्धुरं पर्यचामि हृदा मतिम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

नहि मे अक्षिपच्चनाच्छान्त्सुः पञ्च कृष्टयः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

नहि मे रोदसी उभे अन्यं पक्षं चन प्रति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

अभि द्यां महिना भुवमभीमां पृथिवीं महीम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

ओषमित्पृथिवीमहं जङ्घनानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

दिवि मे अन्यः पक्षोधो अन्यमचीकृषम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

अहमस्मि महामहोऽभिनभ्यमुदीषितः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

गृहो याम्यरङ्कृतो देवेभ्यो हव्यवाहनः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

॥ सरस्वतीसूक्तम् ॥

ॐ इयमददाद् रभसमृणच्युतं दिवोदासं वध्र्यश्वाय दाशुषे। या शश्वन्तमाचखादावसं पणिं ता ते दात्राणि तविषा सरस्वती ॥१॥ इयं शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत् सानु गिरीणां तविषेभिरूर्मिभिः। पारावतघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः ॥२॥ सरस्वति देवनिदो नि बर्हय प्रजां विश्वस्य बृसयस्य मायिनः। उत क्षितिभ्योऽवनीरविन्दो विषमेभ्यो अस्रवो वाजिनीवति ॥३॥ प्रणो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती। धीनामवित्र्यवतु ॥४॥

यस्त्वा देवि सरस्वत्युपब्रूते धने हिते। इन्द्रं न वृत्रतूर्ये ॥५॥ त्वं देवि सरस्वत्यवा वाजेषु वाजिनि। रदा पूषेव नः सनिम् ॥६॥ उत स्या नः सरस्वती घोरा हिरण्यवर्तनिः। वृत्रघ्नी वष्टि सुष्टुतिम् ॥७॥ यस्या अनन्तो अह्रुतस्त्वेषश्चरिष्णुरर्णवः। अमश्चरति रोरुवत् ॥८॥

सा नो विश्वा अति द्विषः स्वसॄरन्या ऋतावरी। अतन्नहेव सूर्यः ॥९॥ उत नः प्रिया प्रियासु सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्या भूत् ॥१०॥ आपप्रुषी पार्थिवान्युरु

रजो अन्तरिक्षम्। सरस्वती निदस्पातु ॥११॥ त्रिषधस्था सप्तधातुः पञ्च जाता वर्धयन्ती। वाजेवाजे हव्या भूत् ॥१२॥

प्र या महिम्ना महिनासु चेकिते द्युम्नेभिरन्या अपसामपस्तमा। रथ इव बृहती विभ्वने कृतोपस्तुत्या चिकितुषा सरस्वती ॥१३॥ सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यो माप स्फरीः पयसा मा न आ धक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च मा त्वत् क्षेत्राण्यरणानि गन्म ॥१४॥ प्र क्षोदसा धायसा सस्र एषा सरस्वती धरुणमायसी पूः। प्रबाबधाना रथ्येव याति विश्वा अपो महिना सिन्धुरन्याः ॥१५॥ एकाचेतत् सरस्वती नदीनां शुचिर्यती गिरिभ्य आ समुद्रात्। रायश्चेतन्ती भुवनस्य भूरेर्घृतं पयो दुदुहे नाहुषाय ॥१६॥

स वावृधे नर्यो योषणासु वृषा शिशुर्वृषभो यज्ञियासु। स वाजिनं मघवद्भ्यो दधाति वि सातये तन्वं मामृजीत ॥१७॥ उत स्या नः सरस्वती जुषाणोप श्रवत् सुभगा यज्ञे अस्मिन्। मितज्ञुभिर्नमस्यैरियाना राया युजा चिदुत्तरा सखिभ्यः ॥१८॥ इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिः प्रति स्तोमं सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन् प्रियतमे दधाना उप स्थेयाम शरणं न वृक्षम् ॥१९॥

अयमु ते सरस्वति वसिष्ठो द्वारावृतस्य सुभगे व्यावः। वर्ध शुभ्रे स्तुवते रासि वाजान् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥२०॥

बृहदु गायिषे वचोऽसुर्या नदीनाम्। सरस्वतीमिन्महया सुवृक्तिभिः स्तोमैर्वसिष्ठ रोदसी॥२१॥ उभे यत् ते महिना शुभ्रे अन्धसी अधिक्षियन्ति पूरवः। सा नो बोध्यवित्री मरुत्सखा चोद राधो मघोनाम्॥२२॥ भद्रमिद् भद्रा कृणवत् सरस्वत्यकवारी चेतति वाजिनीवती। गृणाना जमदग्निवत् स्तुवाना च वसिष्ठवत्॥२३॥ जनीयन्तो न्वग्रवः पुत्रीयन्तः सुदानवः। सरस्वन्तं हवामहे॥२४॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्चुतः। तेभिर्नोऽविता भव॥२५॥ पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। भक्षीमहि प्रजामिषम्॥२६॥ अम्बितमे नदीतमे देवितमे सरस्वति। अप्रशस्ता इव स्मसि प्रशस्तिमम्ब नस्कृधि॥२७॥ त्वे विश्वा सरस्वति श्रितायूंषि देव्याम्। शुनहोत्रेषु मत्स्व प्रजां देवि दिदिड्ढि नः॥२८॥

इमा ब्रह्म सरस्वति जुषस्व वाजिनीवति। या ते मन्म गृत्समदा ऋतावरि प्रिया देवेषु जुह्वति॥२९॥ पावका

नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धियावसुः॥३०॥
चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम्। यज्ञं दधे सरस्वती॥३१॥
महो अर्णः सरस्वती प्र चेतयति केतुना। धियो विश्वा
वि राजति॥३२॥

सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमध्वरे तायमाने। सरस्वतीं
सुकृतो अह्वयन्त सरस्वती दाशुषे वार्यं दात्॥३३॥ सरस्वति
या सरथं ययाथ स्वधाभिर्देवि पितृभिर्मदन्ती। आसद्यास्मिन्
बर्हिषि मादयस्वानमीवा इष आ धेह्यस्मे॥३४॥ सरस्वतीं
यां पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः। सहस्रार्घमिळो
अत्र भागं रायस्पोषं यजमानेषु धेहि॥३५॥ आ नो दिवो
बृहतः पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम्। हवं देवी
जुजुषाणा घृताची शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु॥३६॥

राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा
बोधतु त्मना। सीव्यत्वपः सूच्याच्छिद्यमानया ददातु वीरं
शतदायमुक्थ्यम्॥३७॥ यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि
दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं
सुभगे रराणा॥३८॥ सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा।

जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि दिदिड्ढि नः ॥३९॥ या सुबाहुः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुसूवरी । तस्यै विश्पत्न्यै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन ॥४०॥ या गुङ्गूर्या सिनीवाली या राका या सरस्वती । इन्द्राणीमह्व ऊतये वरुणानीं स्वस्तये ॥४१॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ मन्त्रपुष्पम् ॥

ॐ ॥ योऽपां पुष्पं वेद । पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति । चन्द्रमा वा अपां पुष्पम् । पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति । य एवं वेद । योऽपामायतनं वेद । आयतनवान् भवति । अग्निर्वा अपामायतनम् । आयतनवान् भवति । योऽग्नेरायतनं वेद ॥

आयतनवान् भवति । आपो वा अग्नेरायतनम् । आयतनवान् भवति । य एवं वेद । योऽपामायतनं वेद । आयतनवान् भवति । वायुर्वा अपामायतनम् । आयतनवान् भवति । यो वायोरायतनं वेद । आयतनवान् भवति ॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यस्संवत्सरस्यायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्यायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्म हे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः।

॥ आ नो भद्राः सूक्तम् ॥

आ नो भद्रा क्रतवो यन्तु विश्वतोऽदब्धासो अपरीतास उद्भिदः।
देवा नो यथा सदमिद्वृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवेदिवे॥ १ ॥
देवानां भद्रा सुमतिर्ऋजूयतां देवानां रातिरभि नो नि वर्त्तताम्।
देवानां सख्यमुप सेदिमा वयं देवा न आयुः प्रतिरन्तु जीवसे॥ २ ॥
तान्पूर्वया निविदा हूमहे वयं भगं मित्रमदितिं दक्षमस्रिधम्।
अर्यमणं वरुणं सोममश्विना सरस्वती नः सुभगा मयस्करत्॥ ३ ॥
तन्नो वातो मयोभु वातु भेषजं तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः।

तद्ग्रावाण: सोमसुतो मयोभुवस्तदश्विना शृणुतं धिष्ण्या युवम् ॥ ४ ॥
तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिं धियञ्जिन्वमवसे हूमहे वयम् ।
पूषा नो यथा वेदसामसद्वृधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ ५ ॥
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ६ ॥
पृषदश्वा मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः ।
अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसा गमन्निह ॥ ७ ॥
भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥ ८ ॥
शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ।
पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥ ९ ॥
अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः ।
विश्वे देवा अदितिः पञ्च जना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ १० ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

॥ स्वस्ति नो मिमीतांसूक्तम् ॥

स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भगः स्वस्ति देव्यदितिरनर्वणः ।
स्वस्ति पूषा असुरो दधातु नः स्वस्ति द्यावापृथिवी सुचेतुना ॥ ११ ॥
स्वस्तये वायुमुप ब्रवामहै सोमं स्वस्ति भुवनस्य यस्पतिः ।
बृहस्पतिं सर्वगणं स्वस्तये स्वस्तय आदित्यासो भवन्तु नः ॥ १२ ॥
विश्वे देवा नो अद्या स्वस्तये वैश्वानरो वसुरग्निः स्वस्तये ।
देवा अवन्त्वृभवः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पात्वंहसः ॥ १३ ॥
स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रेवति ।
स्वस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्ति नो अदिते कृधि ॥ १४ ॥
स्वस्ति पन्थामनु चरेम सूर्याचन्द्रमसाविव ।
पुनर्ददताघ्नता जानता सं गमेमहि ॥ १५ ॥
स्वस्त्ययनं ताक्ष्र्यमरिष्टनेमिं महद्भूतं वायसं
देवतानाम् । असुरघ्नमिन्द्र सखं समत्सु
ब्रहद्यशो नावमिवा रुहेम । अंहोमुचमांगिरसं
गयं च स्वस्त्यात्रेयं मनसा च ताक्ष्र्यम् । प्रयत पाणिः शरणं प्रपद्ये
स्वस्ति सं बाधेष्वभयं नो अस्तु

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

ॐ॥ भूमिर्भूम्नाद्यौर्वरिणान्तरिक्षं महि

देव्यदिते ऽग्निमन्नाद-मन्नाद्यायादधे। आज्य

वसनन्मातरं पुनः। पितरं च प्रयन्त्सुवः। त्रिं

वाक्पतङ्गाय शिश्रिये। प्रत्यस्य वह

प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना। व्यख्यन् महि

क्रुद्धः परोवपमन्युना यदवर्त्या। सुकल्पमग्ने तत्तव

स्त्वोद्दीपयामसि। यत्ते मन्युपरोप्तस्य पृथिवीम

विश्वे तद्देवा वसवश्च सभाभरन्।

मेदिनी देवी वसुंधरा स्याद्वसु

ब्रह्मवर्चसः पितृणाग्ं श्रोत्रं चक्षुर्मनः। देवी

प्रसूवरी। सदने सत्यायने सीद॥ समुद्र

देवी मह्यङ्गी। महीधरणी महोव्यथिष्ठा

विभीषिणी। इन्द्रपत्नी व्यापिनी सुर

जलशयनीश्रियंधाराजा सत्यन्धो परिमेदिनी।

वि

प्रियसखी